

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Christian Arnbom

Hur mycket ska förorenaren betala?

En jämförande studie av omfattningen av en verksamhets efterbehandlingsansvar för förorenad mark enligt svensk och engelsk rätt

Examensarbete
20 poäng

Annika Nilsson

Miljö rätt

VT 2006

Innehåll

SAMMANFATTNING	1
1 INLEDNING	2
1.1 Bakgrund	2
1.2 Syfte och frågeställning	3
1.3 Metod och material	3
1.3.1 Allmänt	3
1.3.2 Studien	4
1.4 Avgränsningar	4
2 ALLMÄNT OM RÄTTSSYSTEMEN	5
2.1 Sverige	5
2.2 England	5
2.3 Tillsynsmyndighetens förelägganden	8
2.4 Miljörätt och grundlagen	9
3 SVENSK REGLERING	10
3.1 Allmänt om 10 kapitlet miljöbalken	10
3.2 Skälighetsavvägningen i 10 kap. 4 §	10
3.2.1 Lagrummets uppdelning	10
3.2.2 Den objektiva bedömningen	11
3.2.2.1 Grunder för bedömningen	11
3.2.2.2 Framtida markanvändning	12
3.2.2.3 Miljöriskområden	13
3.2.2.4 Efterbehandlingsåtgärder som alltid bör utföras	13
3.2.3 Den subjektiva bedömningen	13
3.2.3.1 Grunder för bedömningen	13
3.2.3.2 Tidsaspekten	14
3.2.3.3 Betydelsen av tillstånd	14
3.2.3.4 Bagatellartade föroreningar	15
3.2.3.5 Verksamhetens ekonomiska förutsättningar	16
3.3 Skadeståndsansvar	16
3.4 Förhållandet till andra rättsområden	18
3.4.1 Skadeståndsrätt	18
3.4.2 Avtalsrätt	19
4 ENGELSK REGLERING	20
4.1 Common law	20

4.1.1	Förutsättning för skadeståndsansvar för miljöfarliga aktiviteter	20
4.1.2	Regeln om strikt ansvar	20
4.1.3	Begränsning av det strikta ansvaret	21
4.1.4	Förutsebarhet som förutsättning för ansvar	22
4.1.5	Beräkning av skadeståndet enligt common law	23
4.1.6	Common laws otillräcklighet att hantera miljöfrågor	24
4.2	Environmental Protection Act	24
4.2.1	Defintionen av förorenad mark	24
4.2.2	Miljömässigt motiverade efterbehandlingsåtgärder	25
4.3	Förmildrande omständigheter	26
4.3.1	Oskäligen efterbehandlingskostnader	26
4.3.2	Oresonliga efterbehandlingskrav	26
4.3.3	Statutory authority	27
5	STUDIE OM HUR MYNDIGHETER OCH VERKSAMHETSUTÖVARE UPPFATTAR VAD SOM ÄR ETT SKÄLIGT EFTERBEHANDLINGSANSVAR	29
5.1	Metod	29
5.1.1	Intervjuer	29
5.1.2	Urval	30
5.2	Förklaring till resultatet	31
6	TILLSYNSMYNDIGHETERNAS UPPFATTNING AV RÄTTSLÄGET	32
6.1.1	Tillsynsmyndighetens samarbete med verksamhetsutövaren	32
6.1.2	Förmildrande omständigheter	32
7	NÄRINGSIDKARNAS UPPFATTNING AV RÄTTSLÄGET	35
7.1	Rätt adressat för tillsynsmyndighetens krav	35
7.2	Förmildrande omständigheter	35
8	ANALYS	37
8.1	Att nå en rimlig balans	37
8.2	Betydelsen av ett tillstånd	37
8.3	Oförutsedda skador	38
9	SLUTLIGA KOMMENTARER	40
	BILAGA A & B	43
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	49
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	51

Sammanfattning

I detta examensarbete behandlar jag frågan om hur Sverige respektive England har reglerat en verksamhetsutövers efterbehandlingsansvar. I Sverige reglerar 10 kap. 4 § miljöbalken omfattningen av efterbehandlingsansvaret, medan sektion 78 Environmental Protection Act Part IIA reglerar frågan i engelsk lagstiftning. I båda länderna kan även skadeståndsrätten användas för att täcka de kostnader som uppstår då en fastighet förorenats.

Eftersom omfattningen av efterbehandlingsansvaret inte varit föremål för prövning av domstol i Sverige eller England, har tillsynsmyndigheten ingen rättspraxis som vägledning vid bedömningen av vilka efterbehandlingskostnader som kan avkrävas den ansvarige.

I båda länderna är verksamhetsutövarna av uppfattningen att det finns ett antal omständigheter som fråntar verksamhetens ansvar för att bekosta efterbehandlingsåtgärder. Tillsynsmyndigheterna tillmäter dock inte de förmildrande omständigheterna samma tyngd som verksamhetsutövarna, utan anser att den enda omständighet som jämkar omfattningen av ansvaret fullt ut är om föroreningen skett långt tillbaka i tiden.

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Västeuropas nuvarande välstånd har skapats genom det senaste århundradets tekniska och industriella utveckling. Baksidan av det materiella välstånd som finns idag är tunga industriens utsläpp som orsakat föroreningar i mark och vatten. Ett industrialiserat land kan sägas gå genom tre stadier i sin utveckling. I det första stadiet prioriteras människans hälsa framför miljön. Den lagstiftning som stiftas under denna period syftar till att skydda människors liv och hälsa, utan att ta hänsyn till vilka miljövärden som går förlorade. Ett exempel på detta är de viktorianska lagarna i 1700-talets England. I det andra stadiet har högre materiell standard uppnåtts, och lagstiftaren tar in värden som inte kan beräknas i kronor och ören i lagstiftningen. I och med att miljöskyddslagen (1969:387) trädde ikraft i slutet av 1960-talet blev principen att förorenaren betalar en del av det svenska rättssystemet.¹ 20 år senare införde England likartad lagstiftning, dock hade principen att förorenaren betalar indirekt uppmärksammas av domarkåren redan i mitten av 1890-talet.² Det tredje stadiet inträder när miljövärden värderas högre än ekonomiska värden i lagstiftningen, dock har detta stadium inte ännu uppnåtts i vare sig svensk eller engelsk rätt.

De svenska och engelska tillsynsmyndigheternas bedömning av vad som är ett skäligt efterbehandlingsansvar, är beroende av både ekologiska och ekonomiska faktorer. Det bör även tas upp till diskussion om verksamheterna faktiskt redan har betalat för efterbehandlingsåtgärderna i form av skapade arbetstillfällen och inbetald skatt?

Enligt Olsen³ har miljölagstiftningen sin grund i privatpersoners eller organisationers intresse av att kämpa för icke ekonomiska värden, till exempel bevarandet av en djurart. Eftersom det krävs stora ekonomiska resurser för driva miljöfrågor anser Olsen att intresseorganisationer är mer lämpliga att föra talan i domstol än privatpersoner. Det måste dock finnas processuella möjligheter för

¹ Se 5 § miljöskadelagen.

² Se kapitel 4.

³ Mancur Olsen (1932-1998), professor i ekonomi vid Maryland University (1990-1998).

att Olsens teori ska fungera, till exempel att intresseorganisationer faktiskt har talerätt i domstol.⁴

I Sverige har lagstiftaren bemyndigat tillsynsmyndigheter att avgöra vilka efterbehandlingskostnader som är skäligen för den ansvarige att betala. Den engelska tillsynsmyndigheten hade fram till Environmental Protection Acts ikraftträdande 1990, en mindre framstående roll i bedömningen av omfattningen av efterbehandlingsansvaret. Istället har miljöretten utvecklats genom common law som är den civilrättsliga delen av det engelska rättssystemet.

1.2 Syfte och frågeställning

I en komparativ studie mellan svensk och engelsk rätt, vill jag besvara frågan hur verksamheter, tillsynsmyndigheter och domstolar uppfattar vilka efterbehandlingskostnader som ska betalas av verksamhetsutövaren. Syftet är att reda ut hur tillsynsmyndigheterna faktiskt tillämpar reglerna, och hur verksamhetsutövarna uppfattar rättsläget. Efterbehandlingsfrågan kan lösas med olika juridiska metoder i Sverige och England. Därför behandlar detta arbete den civilrättsliga metoden i form av skadestånd, såväl som omfattningen av efterbehandlingsansvaret enligt offentligrättslig lagstiftning.

1.3 Metod och material

1.3.1 Allmänt

Den första delen av arbetet är en litteraturstudie över vad som den juridiska doktrinen anser vara ett skäligt efterbehandlingsansvar i engelsk respektive svensk rätt. I den andra delen av arbetet används intervjuer, med tillsynsmyndigheter och verksamheter i Sverige respektive England, som grund för att reda ut vilka efterbehandlingskostnader dessa anser att verksamhetsutövaren ska betala. Eftersom verksamhetsutövaren kan föreläggas att bekosta, eller utföra, efterbehandlingsåtgärderna används begreppen ”bekosta” och ”betala” synonymt med ”utföra” i detta arbete. Med begreppet ”fastighet” menas det som stadgas i 1 kap. 1 § jordabalken (1970:994). I kapitel 3 och 4 redogör jag inledningsvis för den typ av reglering som haft störst betydelse för miljöretten i respektive land.

⁴ Yeates, 1991, kap. 1.

I detta arbete utgår jag ifrån att läsaren är insatt i det svenska, men inte det engelska, rättsystemet. Därför ägnas kapitel 2.2 till att förklara hur det engelska rättsystemet fungerar och miljörettens historiska utveckling.

1.3.2 Studien

Studien inleddes med intervjuer med fyra engelska verksamhetsutövare. Intervjuerna gav en allmän uppfattning om verksamhetsutövarnas åsikter gällande omfattningen av efterbehandlingsansvaret. På grund av detta utökades studien, med en enkätundersökning till att omfatta 16 svenska och 16 engelska verksamheter med 5-50 anställda. Intervjuer genomfördes även med den lokala tillsynsmyndigheten i England och samt den centrala tillsynsmyndigheten i Sverige.

Den engelska studien ägde rum i mellan 18 januari och den 10 februari 2006 och den svenska studien ägde rum mellan den 11 februari till den 24 februari 2006. Intervjuerna tog plats i County of Lancashire, England och i Skåne, Sverige.

1.4 Avgränsningar

Eftersom detta arbete behandlar den skälighetsavvägning som tillsynsmyndigheter och domstolar gör, enligt 10 kap. 4 § miljöbalken, common law, och sektion 78 Environmental Protection Act Part IIA, berörs inte frågor gällande vem som, enligt ländernas respektive lagstiftning, är att anse som ansvarig för den förorenade fastigheten. Då arbetet inriktar sig på efterbehandlingsåtgärder på fastigheter, berörs inte heller frågor gällande förorenade vattendrag. Detta arbete omfattar inte enskilda personers ansvar, enligt svensk och engelsk lagstiftning, utan endast de efterbehandlingsåtgärder tillsynsmyndigheten kan ålägga en verksamhet att betala.

2 Allmänt om rättssystemen

2.1 Sverige

Den svenska miljölagstiftningen återfinns främst i miljöbalken (1998:808), men även i andra lagar.⁵ Vissa delar av miljöbalken har behandlats i större omfattning än andra i rättspraxis. Domstolarna har till exempel flitigt diskuterat vem som anses bära ansvaret enligt 10 kap 2 § miljöbalken. Få rättsfall behandlar däremot den följande skälighetsbedömningen, enligt 10 kap. 4 § miljöbalken, som ska fastställa omfattningen av vilka efterbehandlingskostnader den ansvarige ska betala.⁶

En privatperson kan inte använda 10 kap. miljöbalken för att utkräva ansvar, om dennes mark förorenats, utan får istället grunda sina skadeståndskrav på de allmänna skadeståndsrättsliga principerna i skadeståndslagen (1972:207) eller reglerna om miljöskadestånd i 32 kap. miljöbalken.

Länsstyrelsen är den tillsynsmyndighet, i Sverige, som bedömer hur stor del av efterbehandlingskostnaderna som ska betalas av den som bedöms bära ansvaret för föroreningen. Om den klagande är missnöjd med miljödelegationens beslut, kan det överklagas till domstol.⁷

2.2 England

Englands miljölagstiftning var tämligen splittrad fram till 1990, då parlamentet sammanställde miljölagstiftningar från olika områden i Environmental Protection Act.⁸ Det rättsmedel som har haft störst genomslagskraft, fram till denna tidpunkt, var skadeståndsrättsliga principer utarbetade genom common law. För att common law ska vara tillämplig måste det finnas användbara "torts", alltså de omständigheter som käranden kan grunda sin talan på.⁹ De engelska myndigheterna måste ha offentligrättslig lagstiftning som stöd för att driva vidare sina

⁵ Se till exempel skogsvårdslagen (1979:429) och minerallagen (1991:45).

⁶ Michanek & Zetterberg, 2004, s. 262 ff.

⁷ 24- 28 §§ förordning (2002:864) med länsstyrelseinstruktion.

⁸ Se till exempel Control of Pollution Act 1974 & Clean Air Act 1970.

⁹ För mer information om torts, se Buckley, 1993, kapitel 1 och Howarth, 1995, s. 6 ff.

krav. Detta har fått konsekvensen att privatpersoner och näringsverksamheter har haft, och fortfarande har, en betydande roll i utvecklingen av den engelska miljörätten även idag.¹⁰

I och med Environmental Protection Act ikraftträdande gavs tillsynsmyndigheten större befogenheter att ställa krav på att de, som har förorenat fastigheter, även ska bekosta efterbehandlingsåtgärderna. Den tidigare lagstiftning som reglerade efterbehandling av förorenade fastigheter fungerade dåligt, eftersom tillsynsmyndigheten hade oklara befogenheter.¹¹

Den lokala "Environment Agency" utövar tillsyn i sitt tillsynsområde. Tillsynsmyndigheten ska utföra tester för att upptäcka förorenade fastigheter. Vid upptäckten av en förorenad fastighet ska tillsynsmyndigheten tillsammans med den efterbehandlingsansvarige bedöma vilka efterbehandlingsåtgärder som ska utföras på fastigheten.¹² Tillsynsmyndighetens slutliga beslut kan överklagas till domstol inom 21 dagar från dagen då det delgivits den ansvarige, enligt sektion 78 L (1) Environmental Protection Act 1990.

Rättsystemet i England har, till skillnad från andra västeuropeiska länder, sin grund i att domstolarna givits betydande befogenheter att "finna" gällande rätt då det inte funnits lagstiftning på området. Ingen domstol äger konstitutionellt sett rätten att skapa lagar. Domarna "finner" istället rätten i tidigare domar och lagstiftning. Common law har även skapat regler som sätter ramen för hur myndigheter ska fatta lagliga beslut.¹³

Även om domstolarna har en framträdande roll i rättssystemet, är de underställda det brittiska parlamentet. En domstol kan inte förklara en lag ogiltig, eftersom detta skulle vara ett brott mot den brittiska konstitutionen. Konstitutionellt sett har endast det brittiska parlamentet befogenheten att förklara en lag ogiltig. Domarna får istället nöja sig med att kritisera lagen i sina domslut. Denna oskrivna regel gäller även, konstigt nog, om domstolen anser att lagen strider mot den brittiska konstitutionen.¹⁴

¹⁰ Bell & McGillivray, 2000, s 257 ff.

¹¹ Bell & McGillivray, 2000, s 243 ff.

¹² Sektion 78 (1), 78 B (1), 78 B (3), 78 H (7) Environmental Protection Act 1990. Se även Bell & McGillivray, 2000, kapitel 18.

¹³ Barnett, 2003, kap. 1.

¹⁴ Dicey, 1959, Del 2.

Det brittiska parlamentet är absolut suveränt och har vid en rad tillfällen stiftat lagar som gjort högsta instans domslut verkningslöst.¹⁵ Jennings har beskrivit de stiftade lagarna som det kött som pryder benen vilka, till skillnad från konstitutionen, kan ändras om parlamentet så önskar.¹⁶

I mitten av 1800-talet skapade det brittiska parlamentet lagar till syfte att förhindra smittspridning och annan ohälsa bland befolkningen. Till exempel stiftades lagar om sophantering för att förhindra att råttor skulle skapa eller förvärra ohälsan bland befolkningen. Eftersom lagarna inte täckte andra miljörättsliga områden, kunde de inte användas till att kräva ersättning då en fastighet, eller ett vattendrag, förorenats till följd av en verksamhets utsläpp.¹⁷ I och med *Rylands v Fletcher* ansåg the House of Lords, år 1896, att den som bedrev en miljöfarlig aktivitet på sin fastighet, oberoende om det var en privatperson eller verksamhetsutövare, även hade ett strikt ansvar att ersätta de skador aktiviteten orsakade. Domstolens ställningstagande förenklade den enskildes rätt till skadestånd, eftersom det enda som denne behövde bevisa, var att karendens aktivitet var ”non-natural use of land”.¹⁸

Under första hälften av 1900-talet inriktade det brittiska Parlamentets lagstiftningsåtgärder på stadsplanering, för att reglera var vissa typer av verksamheter fick bedrivas. Först under den andra hälften av århundradet började lagstiftaren reglera vilka utsläpp som fick göras i mark, vattendrag och åar. Lagstiftningen hade dock begränsad framgång, eftersom den lokala tillsynsmyndigheten ofta var beroende av den verksamhet som stod för utsläppet. I de flesta fall var den verksamhet som förorenade även den största arbetsgivaren i området. En omständighet som ytterligare försämrade tillämpningen av den miljörättsliga lagstiftningen var att den lokala tillsynsmyndigheten inte hade befogenheter att utöva tillsyn, annat än i det egna tillsynsområdet. Den lokala tillsynsmyndighe-

¹⁵ I *Burmah Oil Company Ltd. v Lord Advocate* tillerkändes klagande ersättning för skador den brittiska armén orsakat på oljeanläggningar under det första Gulfkriget. För att hindra liknande skadeståndsanspråk skapade det brittiska parlamentet en lag med retroaktiv verkan. Det bör dock sägas att en pseudokonstitutionell lagstiftning skapades i och med Human Rights Act 1998. Lagen stadgar att om andra författningar skulle strida med lagens syfte ska de återförvisas till parlamentet för revision. (HRA 1998 Sektion 4.) Se även Epp, 1998.

¹⁶ Jennings, 1959, s. 131 ff.

¹⁷ Till exempel Public Health Act 1875. Se även Wilson, 1993, s. 14 f.

¹⁸ Till exempel Housing, Town planning Act 1909. Se även Wilson, 1993, s. 14 f.

ten stod således maktlös i de fall en å förorenade inom tillsynsområdet om orsaken till föroreningen låg utanför tillsynsområdet.¹⁹

Under samma tidsperiod som miljöretten utvecklades genom lagstiftning, stötte domstolarna på stora problem att tillämpa regeln om strikt ansvar i *Rylands v Fletcher*. I en rad följande rättsfall försvagade the House of Lords regeln till att endast omfatta ett fåtal aktiviteter.²⁰

I och med ikraftträdandet av Environmental Protection Act, 1990, skapades en miljölagstiftning vars struktur är jämförbar med den svenska miljöbalken. På grund av att tidigare miljörettslig lagstiftning var splittrad kunde en verksamhet välja att släppa ut sina föroreningar i till exempel vattendrag, då vattenlagstiftningen tillät större utsläpp. Detta trots att konsekvenserna för miljön var mer negativa än om samma mängd släppts ut i luft. Environmental Protection Act Part IIA fastställde att den som ”caused or knowingly permitted” föroreningen även skulle betala de kostnader efterbehandlingsåtgärderna medförde.²¹ Lagstiftningen tillåter även den centrala tillsynsmyndigheten, Environmental Protection Agency, att deklarerar en fastighet som icke-efterbehandlingsbar, om fastigheten kräver alltför omfattande efterbehandlingsåtgärder.²²

I början av 1990-talet var tillämpningsområdet för regeln om strikt ansvar för miljöfarliga aktiviteter nästintill obefintligt. House of Lords hade i *Cambridge Water Co v Eastern Counties Leather Plc.* gått ifrån strikt ansvar till att ansvar endast förelåg för en verksamhetsutövare om denne hade kunnat förutse skadan.²³

2.3 Tillsynsmyndighetens förelägganden

Det sanktionsmedel som de lokala tillsynsmyndigheterna i Sverige och England har till sitt förfogande, är rätten att utfärda ett föreläggande om vilka efterbehandlingsåtgärder som ska vidtas på fastigheten.²⁴ I föreläggandet ska det tydligt framgå vilken åtgärd tillsynsmyndigheten kräver att den enskilde vidtar. Ett föreläggande kan således inte ställa alltför opreciserade krav på att åtgärder, för att

¹⁹ Elworthy & Holder, 1997, s. 61 ff.

²⁰ Bell & McGillivray, 2001, s. 270 ff.

²¹ Bell & McGillivray, 2001, s. 551.

²² Sektion 78 Q Environmental Protection Act 1990.

²³ Se *Cambridge Water Co. v Eastern Counties Leather Plc.*

²⁴ Se 26 kap. 9 § miljöbalken och sektion 78 E Environmental Protection Act 1990.

den enskilde ska var skyldig att följa föreläggandet.²⁵ Om den efterbehandlingsansvarige inte följer föreläggandet kan tillsynsmyndigheterna själva se till att fastigheten efterbehandlas, och sedan kräva ersättning av den ansvarige.²⁶

2.4 Miljörätt och grundlagen

I ett rättsfall gällande mänskliga rättigheter har Englands högsta domstol, the House of Lords, konstaterat att den brittiska konstitutionen ger ett längre gående skydd än det som är stadgat i Europakonventionen för mänskliga rättigheter.²⁷ Europakonventionen ger ett visst stöd för resonemang som syftar till att skydda människors hälsa, men skyddar inte uttryckligen ekologiska värden.²⁸ Scannell anser, även om det inte finns något klart rättsfall som fastställt miljörättens konstitutionella status, att det finns goda skäl att en sådan argumentation skulle nå framgång i domstol.²⁹

I den svenska grundlagen återfinns det konstitutionella skyddet för miljön i 1 kap. 2 § 3 st. regeringsformen. Lagrummet stadgar att *”Det allmänna skall främja en hållbar utveckling som leder till en god miljö för nuvarande och kommande generationer”*. Även om formuleringen ger vid handen att den nuvarande generationen ansvarar för att efterlämna sig en ren miljö, torde 1 kap. 2 § 3 st. regeringsformen enligt min mening inte ha någon betydelse för tolkningen av 10 kap. 4 § miljöbalken.

²⁵ I *Kirklees Metropolitan Council v Field & others* underkände distriktsrätten ett föreläggande med motiveringen att myndigheten inte specificerat vilka åtgärder som krävdes. Se även Strömberg & Lundell, 2006, s. 68 ff.

²⁶ Bell & McGillivray, 2000, s. 538, 28 kapitlet miljöbalken.

²⁷ Efter en dom av Europadomstolen för mänskliga rättigheter i *Stafford v United Kingdom* fastslog the House of Lords i *R. (on the application of Anderson) v Secretary of the Home Department* att den brittiska konstitutionen skyddade mänskliga rättigheter.

²⁸ I *Marcic v Thames Water* ansåg käranden att svarandens handlingar stred mot artikel 6; rätt till familjeliv.

²⁹ Scannell, 1995, s. 39.

3 Svensk reglering

3.1 Allmänt om 10 kapitlet miljöbalken

Syftet med 10 kapitlet miljöbalken är att fastställa vem som är ansvarig att återställa förorenad mark. Tillsynsmyndighetens skälighetsbedömning, enligt 10 kap. 4 §, fastställer sedan vilka efterbehandlingsåtgärder som ska bekostas av den ansvarige, samt vilka kostnader som det allmänna ska stå för.³⁰

Darpö menar att de allmänna hänsynsreglerna 2 kapitlet miljöbalken ska användas som tolkningsunderlag då tillsynsmyndigheten bedömer omfattningen av efterbehandlingsansvaret enligt 10 kap. 4 § miljöbalken. När tillsynsmyndigheten, i föreläggandet, bestämmer vilka efterbehandlingsåtgärder som ska vidtas, ska åtgärderna vara följsamma med de allmänna hänsynsreglerna 2 kapitlet miljöbalken. Tillsynsmyndigheten ska till exempel alltid kräva att bästa möjliga teknik används då fastigheten efterbehandlas. Det ställs därmed långtgående krav på att möjliga konsekvenser av efterbehandlingsåtgärderna utreds, så att det inte halvvägs in i arbetet upptäcks att en viss efterbehandlingsåtgärd leder till att föroreningen förvärras eller att den riskerar sprida sig till intilliggande fastigheter.³¹

3.2 Skälighetsavvägningen i 10 kap. 4 §

3.2.1 Lagrummets uppdelning

Den skälighetsavvägning som bestämmer den ansvariges del i kostnaderna av efterbehandlingsåtgärderna torde, enligt Darpö, göras i två steg. Tillsynsmyndighetens inledande bedömning ska fastställa vilka efterbehandlingsåtgärder som är motiverade med hänsyn till den miljömässiga vinst som uppnås. I den följande bedömningen bestäms vilka efterbehandlingsåtgärder den ansvarige skäligen bör bekosta, med utgångspunkt i de omständigheter som finns uppräknade i 10 kap. 4 § miljöbalken. Lagrummet är således indelat i en objektiv och en subjektiv del.³²

³⁰ Prop. 1997/98:45 del 2, s. 120.

³¹ Darpö, 2001, s. 70.

³² Ibid.

Tillsynsmyndigheten bör göra utredningen av vilka efterbehandlingsåtgärder som är miljömässigt motiverade skild från tillsynsmyndighetens bedömning av omfattningen av ansvaret. Detta eftersom det inte är lämpligt att resultatet av den objektiva delen av utredningen påverkar tillsynsmyndighetens bedömning i den subjektiva delen.³³

3.2.2 Den objektiva bedömningen

3.2.2.1 Grunder för bedömningen

Tillsynsmyndighetens objektiva bedömning ska, enligt miljöbalkspropositionen, utgå ifrån vilka olägenheter den förorenade fastigheten orsakar omgivningen, hur allvarligt förorenad fastigheten är samt risken för att föroreningen sprider sig och skadar intilliggande fastigheter.³⁴ Eftersom föroreningar i en fastighet förr eller senare kommer att sprida sig, anser Delin i en kommentar till 5 § miljöskyddslagen (som gav uttryck för principen att förorenaren betalar innan miljöbalken trädde ikraft) att risken att föroreningen sprider sig till intilliggande fastigheter alltid bör förutsättas. Tillsynsmyndigheten bör endast ta hänsyn denna speciella omständighet i de fall där föroreningen bevisligen inte kan sprida sig.³⁵

Som tidigare nämnts ska den objektiva bedömningen och den subjektiva bedömningen göras helt oberoende av varandra. Eftersom de omständigheter, som är uppräknade i 10 kap 4 § miljöbalken, räknas till den subjektiva bedömningen, bör de inte påverka myndighetens ställningstagande om vilka åtgärder som är miljömässigt motiverade. Darpö anser dock att tillsynsmyndigheten bör kräva full ersättning av den efterbehandlingsansvarige, om efterbehandlingsåtgärderna är mindre omfattande, och därmed inte så ekonomiskt betungande.³⁶ Därmed kan en subjektiv omständighet påverka tillsynsmyndighetens objektiva bedömning. Det är dock inte troligt att tillsynsmyndigheten väljer mindre omfattande efterbehandlingsåtgärder, med hänsyn till den efterbehandlingsansvariges ekonomi, då tillsynsmyndigheten kan ålägga den efterbehandlingsansvarige att stå för endast en del av de totala efterbehandlingskostnaderna.³⁷ Vid omfattande

³³ Darpö, 2001, s. 71 f.

³⁴ Prop. 1997/98:45 del 2, s. 120.

³⁵ Delin, 1998, s. 13 ff.

³⁶ Darpö, 2001, s. 71.

³⁷ Prop. 1997/98:45 del 2, s. 121.

efterbehandlingskostnader, kan resultatet av skälighetsbedömningen i 10 kap. 4 § miljöbalken bli att den ansvarige endast ansvarar för att bekosta undersökningen av fastigheten.³⁸ Ägaren av fastigheten ska även i skälig omfattning svara för kostnader motsvarande fastighetens värdeökning till följd av efterbehandlingen, enligt 10 kap. 5 § miljöbalken.

3.2.2.2 Framtida markanvändning

Huvudregeln, enligt miljöbalkspropositionen, är att tillsynsmyndigheten ska utgå ifrån vad fastigheten tidigare använts till vid bedömningen av vilka efterbehandlingsåtgärder som bör vidtas.³⁹ Naturvårdsverket har även utarbetat vissa riktvärden för förorenad mark som fungerar som icke bindande rekommendationer för tillsynsmyndighetens bedömning.⁴⁰ I de allra flesta ärenden bör tillsynsmyndigheten utgå från vad marken traditionellt har använts till, i sin bedömning av hur omfattande efterbehandlingsåtgärder fastigheten är i behov av. De efterbehandlingsåtgärder, som ska utföras på industrimark, ska således säkerställa att marken blir tjänlig för liknande industriverksamhet i framtiden.⁴¹

I särskilda fall kan tillsynsmyndigheten kräva att fastigheten efterbehandlas, så att den är lämplig för alla typer av markanvändning. Nilsson menar att det aldrig är objektivt miljömässigt motiverat att efterbehandla fastigheten så att den är lämplig för samtliga användningsområden. Enligt författaren är en fastighet så pass ”ren” att efterbehandlingsåtgärder inte är nödvändiga, om föroreningen inte riskerar att sprida sig till intilliggande fastigheter.⁴²

En negativ konsekvens av efterbehandlingsåtgärdernas ändamål är att återställa fastigheten så att den är användbar för det syfte den traditionellt använts till, är enligt min mening att vissa föroreningar blir kvar i marken. Därmed finns risken att föroreningarna ensamt eller i kombination med framtida utsläpp kan förorena intilliggande fastigheter. Därför bör fastigheten övervakas lång tid efter att efterbehandlingsåtgärderna slutförts, så att eventuella nya föroreningar upptäcks.

³⁸ Darpö, 2001, s. 71.

³⁹ Prop. 1997/98:45 Del 2 s. 119 ff.

⁴⁰ SNV rapport 4638, 1997.

⁴¹ SNV rapport 5242, 1997.

⁴² Nilsson, 1999, s. 1006.

3.2.2.3 Miljöriskområden

Om en fastighet är så allvarligt förorenad att den medför risk för människors hälsa, kan tillsynsmyndigheten, med stöd av 10 kap. 10-13 §§ miljöbalken, förklara fastigheten som ett ”miljöriskområde”. Därmed kan användningen av fastigheten begränsas. Syftet med kategoriseringen är inte att påverka vilka efterbehandlingsåtgärder som ska vidtas, utan att skydda människor från att skadas av den förorenade fastigheten.⁴³

3.2.2.4 Efterbehandlingsåtgärder som alltid bör utföras

Delin anser, att det i de flesta fall, är miljömässigt motiverat att förhindra föroreningsens möjlighet att sprida sig till intilliggande fastigheter, även om kostnaderna blir stora.⁴⁴ Nilsson menar att det är den svenska tillsynsmyndighetens skyldighet att ställa krav på att efterbehandlingsåtgärder, som syftar till att förhindra att intilliggande fastigheter förorenas, utförs.⁴⁵

Rättspraxis har dock givit få svar gällande vilka efterbehandlingsåtgärder tillsynsmyndigheten alltid bör kräva att den ansvarige vidtar. I KN B 249/94 uttalade koncessionsnämnden (den instans som handlade frågor innan miljödomstolen inrättades) att *”De... föreskrivna åtgärderna synes vara såväl tekniskt och miljömässigt motiverade som ekonomiskt rimliga för att förebygga framtida skador”*. Enligt koncessionsnämndens ställningstagande bör vikt läggas vid att förebygga skador. Likväl tyder nämndens resonemang på att efterbehandlingsåtgärderna måste vara ekonomiskt försvarbara. Därmed torde även de minst omfattande efterbehandlingsåtgärderna alltid vara föremål för en prövning om de är ekonomiskt försvarbara.

3.2.3 Den subjektiva bedömningen

3.2.3.1 Grunder för bedömningen

Efter att tillsynsmyndigheten har bedömt vilka efterbehandlingsåtgärder som är miljömässigt motiverade, ska tillsynsmyndigheten utreda om det finns förmildrande omständigheter som minskar omfattningen av den ansvariges skyldighet

⁴³ Michanek & Zetterberg, 2004, s. 272.

⁴⁴ Delin, 1998, s. 13 ff.

⁴⁵ Nilsson, 1999, s. 1006.

att bekosta efterbehandlingsåtgärder. Huvudregeln enligt miljöbalkspropositionen är att den ansvarige ska stå för samtliga efterbehandlingskostnader, om inga förmildrande omständigheter är vid handen.⁴⁶ 10 kap. 4 § miljöbalken ger inget absolut svar på vad ett skäligt ansvar är, istället anger lagstiftningen att bland annat förfluten tid och möjligheten att förebygga skadan minskar omfattningen av efterbehandlingsansvaret. Tillsynsmyndigheten behöver inte begränsa sig till de omständigheter som nämns i lagrummet, utan även andra faktorer kan tas in i bedömningen då lagrummet stadgar att hänsyn även ska tas till ”omständigheter i övrigt”.⁴⁷

3.2.3.2 Tidsaspekten

Enligt 10 kap. 4 § miljöbalken är preskriptionslagen inte tillämplig gällande efterbehandlingsansvar. Om lång tid har förflutit mellan det att föreningen inträffade och tidpunkten för upptäckandet, bör omfattningen av ansvaret emellertid jämkas. Enligt Darpö torde dock inte omfattningen av ansvaret minskas om föreningen skett efter miljöskyddslagens ikraftträdande 1969.⁴⁸ Enligt miljöskyddslagen var den som bedrev en verksamhet även var skyldig att ”avhjälpa olägenheter” från den tidpunkt verksamheten tagits i drift. Myndighetspraxis på området fastslog tidigt att det utöver kraven på försiktighetsmått i 5 § miljöskyddslagen, också funnits ett ansvar för verksamhetsutövaren att efterbehandla mark som förorenats.⁴⁹ 1989 gjordes ett tillägg till 5 § miljöskyddslagen som stadgade att skyldigheten att avhjälpa olägenheter kvarstod även efter att verksamheten upphört. Enligt förarbetena var tillägget ett förtydligande av gällande rätt.⁵⁰ Miljöskyddslagen ersattes 1998 av miljöbalken.⁵¹

3.2.3.3 Betydelsen av tillstånd

En omständighet som fått tämligen begränsat utrymme i den juridiska doktrinen, och lämnats obesvarad i rättspraxis, är då verksamheten orsakat en förorening på en fastighet utan att villkoren i verksamhetens tillstånd överträtts. Enligt Darpö ska tillsynsmyndighetens skälighetsbedömning ske utifrån verksamhetsutövarens allmänna aktsamhet, bedömd utifrån vad som kunde krävas av ett medelstort

⁴⁶ Prop. 1997/98:45 s. 121.

⁴⁷ Darpö 2001, s. 71.

⁴⁸ Darpö, 2001, s. 72.

⁴⁹ Michanek & Zetterberg, 2004, s. 270 ff.

⁵⁰ Prop. 1987/88:85, s. 218.

⁵¹ Lag om införande av miljöbalken (1998:811).

företag i branschen vid tidpunkten för föreningen. En verksamhets tillstånd ger således en fingervisning om vilka försiktighetskrav dåtidens tillsynsmyndighet ansåg vara lämpliga. Men det är inte, enligt Darpö, en omständighet som leder till att tillsynsmyndigheten ska bedöma det som oskäligt att verksamheten ska bekosta efterbehandlingsåtgärderna.⁵²

Miljöbalkspropositionen ger ingen vägledning huruvida det är skäligt att en tillståndspliktig verksamhet endast ansvarar för de föreningar som orsakats då verksamheten brutit mot villkoren i ett tillstånd, eller ej. Propositionen nöjer sig med att förklara att den som följer tillstånd inte drabbas av att solidariskt bekosta efterbehandlingsåtgärder enligt 10 kap. 6 § miljöbalken.⁵³

3.2.3.4 Bagatellartade föreningar

Om den efterbehandlingsansvarige endast bidragit till föreningen i begränsad mån, kan efterbehandlingsansvaret omfatta endast denna del eller bortfalla helt, enligt 10 kap. 4 § miljöbalken. Orsaken till att dessa skador undantas är att tillsynsmyndigheten inte ska lägga ner resurser på att utreda bagatellartade föreningar, som i obetydlig mån bidragit till att fastigheten förorenats. Darpö anser att det skulle vara oförsvarbart att belasta tillsynsmyndigheten med det överarbete som uppstår då det är uppenbart att den enskildes eller verksamhetens utsläpp inte nämnvärt förvärrat föreningen.⁵⁴ Enligt Nilsson är det inte rimligt att låta en verksamhet som endast orsakat en bagatellartad del i föreningen, svara solidariskt med de andra förorenarna för efterbehandlingskostnaderna enligt 10 kap 6 § miljöbalken.⁵⁵

Regelmässigt är tillsynsmyndigheten ansvarig att genomföra den utredning som ska fastsälla omfattningen av efterbehandlingsansvaret. Dock finns det ingen presumtion för att tillsynsmyndigheten ska förutsätta att verksamheten bidragit till föreningen endast i begränsad mån. Om verksamhetsutövaren anser att verksamheten enbart bidragit, i begränsad mån till föreningen, bär denne bevisbördan för att så är fallet.⁵⁶

⁵² Ibid.

⁵³ Prop. 1997/98 del 2 s. 121.

⁵⁴ Darpö, 2001, s 72.

⁵⁵ Nilsson, 1999, s. 1006.

⁵⁶ Ibid.

3.2.3.5 Verksamhetens ekonomiska förutsättningar

Eftersom verksamhetens ekonomiska förutsättningar har betydelse för den subjektiva bedömningen, torde en svag ekonomi leda till att verksamheten får betyda en mindre del av efterbehandlingsåtgärderna.⁵⁷ Darpö menar att *viss hänsyn* ska tas till verksamhetens ekonomiska förutsättningar, men endast om omfattningen av ansvaret får oskäligen konsekvenser för verksamheten. En oskäligen följd av tillsynsmyndighetens bedömning skulle, till exempel, vara att verksamheten tvingas läggas ner. Kostnaderna för efterbehandlingsåtgärderna kan dock fördelas över en lång tidsperiod och därmed inte bli alltför betungande för verksamheten.⁵⁸

3.3 Skadeståndsansvar

Reglerna, om miljöskadestånd, i 32 kap. miljöbalken ger den enskilde möjlighet att kräva skadestånd för person-, sak-, och förmögenhetsskador som orsakats av en verksamhet på en fastighet. Enligt 32 kap. 1 § 3 st. miljöbalken ersätts skador, som inte orsakats genom uppsåt eller vårdslöshet, endast då den störning som orsakat skadan inte bör tålas. Ett exempel när 32 kap. miljöbalken kan användas är då ett hotells verksamhet skadas av att omgivningen förstörs eller förfulas till följd av en förorening.⁵⁹

Högsta domstolen har utgått, i NJA 1995 s. 249, ifrån de kostnader som staten lagt ner för att bevara exempelvis en djurart för att bestämma storleken på det skadeståndet. Utredningen till miljöbalken ansåg att Högsta Domstolens ställningstagande i rättsfallet, ledde till att skadestånd även kunde krävas för icke ekonomiska skador. Resonemanget fick dock hård kritik av bland annat Lunds universitet, som ansåg att utredningen dragit alltför långtgående slutsatser av domstolens resonemang.⁶⁰

För att 32 kap. miljöbalken ska vara tillämplig krävs att någon av grunderna för skadestånd i 32 kap. 3-5a § miljöbalken föreligger. Skadeståndsansvaret förutsätter att den som orsakat skadan gjort det uppsåtligt eller på grund av vård-

⁵⁷ Prop. 1997/98:45 del 2, s. 121.

⁵⁸ Darpö, 2001, s. 72 ff.

⁵⁹ SOU 1996:103, s. 631.

⁶⁰ Prop. 1997/98:45 del 2, s. 555.

löshet. Vilket beteende som bedöms som vårdslöst är beroende av värderingar, vilka kan förändras över tiden. En vidare förutsättning för miljöskadestånd är att det ska finnas ett orsakssamband mellan handlingen och den uppkomna skadan. Det kan uppstå svårigheter med att fastställa vem som faktiskt orsakat skadan, om det finns flera möjliga förorenare. Det krävs att den skadelidande med *övervägande sannolikhet* (det vill säga mer än 50 % sannolikhet) bevisar att viss aktivitet orsakat skadan, för att skadeståndsanspråken ska anses vara riktade mot rätt adressat. Den som blivit utpekad till att ha orsakat skadan kan naturligtvis frambringa bevisning som tyder på motsatsen.⁶¹

Skadestånd, för skador i framtiden orsakade av aktiviteten, kan krävas enligt 32 kap. 9-10 §§ miljöbalken. 32 kap. miljöbalken kan därmed inte användas för förebyggande åtgärder att förhindra en skada från att inträffa.

Under vissa förhållanden föreligger skadeståndsansvar enligt 32 kapitlet miljöbalken, även om personen som orsakat skadan inte handlat vårdslöst eller med uppsåt. Därmed ger reglerna om miljöskadestånd ett starkare skydd än skadeståndslagen (1972:207). Strikt ansvar föreligger under förutsättningen att störningen inte ”skäligen bör tålas med hänsyn till förhållandena på orten” eller med hänsyn till dess ”allmänna förekomst”. Ett exempel på en störning vanligt förekommande på orten är då en bullrande industri förläggs till ett industriområde där ljudnivån redan är hög på grund av befintliga industrier. En allmänt förekommande störning är till exempel ett vägbygge genom tidigare oexploaterat landskap, eftersom denna typ av störningar är vanligt förekommande i landet.⁶²

För att nå framgång med skadeståndskrav, grundade på skadeståndslagen, krävs enligt 2 kap.1 § skadeståndslagen, att käranden kan visa att svaranden handlat oaktsamt eller uppsåtligt. Det ska dessutom finnas ett orsakssamband mellan skadan och handlingen. Om flera förorenare bedöms ha orsakat skadan ansvarar de solidariskt för skadeståndet, enligt 6 kap. 4 § skadeståndslagen.

Vid de tillfällen den skadelidande uppsåtligt, eller genom grov oaktsamhet bidragit till skadan, kan skadeståndet jämkas enligt 6 kap. 1 § skadeståndslagen.

⁶¹ Michanek & Zetterberg, 2004, s 408 f.

⁶² Ibid.

På grund av att miljöskador inte upptäcks förrän lång tid har förflutit sedan utsläppet inträffade, kan det uppstå svårigheter med att fastställa vilket handlande som faktiskt orsakat skadan. Även om orsaken kan identifieras, ska domstolens oaktsamhetsbedömning utgå ifrån kunskapsnivån vid den tidpunkt skadan inträffade. Eftersom svaranden inte strikt ansvarar för de skador denne orsakat, är det svårt att nå framgång med skadeståndskrav för händelser långt tillbaka i tiden. Den skadelidande kan inte heller kräva skadestånd för alltför gamla miljöskador, eftersom möjligheten att söka skadestånd preskriberas 10 år efter skadans tillkomst.⁶³

3.4 Förhållandet till andra rättsområden

3.4.1 Skadeståndsrätt

Enligt Darpö är 10 kapitlet miljöbalken ett utökande av skadeståndsrätten till att det allmänna ersätts för förlust av ekologiska värden.⁶⁴ Det har diskuterats i doktrinen om skadeståndsrättsliga principer, till exempel medvållande och då den skadelidande underlåtit att begränsa sin skada, omfattas av begreppet ”omständigheter i övrigt” i 10 kap. 4 § miljöbalken. Vare sig miljöbalkspropositionen eller rättspraxis ger något svar på frågan. Bengtsson menar att skadeståndsrättsliga principer bör påverka tillsynsmyndighetens skälighetsbedömning. Enligt Bengtsson har den skadelidande en outtalad skyldighet att begränsa den egna skadan, om så är möjligt. I de fall den skadelidande varit medvållande till att fastigheten förorenats, bör denne betala för en viss del av efterbehandlingskostnaderna. Det samma gäller om den skadelidande haft ekonomisk vinning av aktiviteten. I och med att Bengtssons påstående inte prövats i domstol samt att resonemanget inte vunnit gehör i den juridiska doktrinen, är rättsläget oklart huruvida den skadelidandes ageranden påverkar omfattningen av efterbehandlingsansvaret enligt 10 kap 4 § miljöbalken.⁶⁵

⁶³ Agell & Malmström, 2003, s. 323. Se även 2 § preskriptionslagen (1981:130).

⁶⁴ Darpö, 2001, s. 290.

⁶⁵ Bengtsson, 2003, s. 33.

3.4.2 Avtalsrätt

Darpö menar att ett tillstånd för en verksamhets aktivitet är en miljörettslig konstruktion, och därför inte jämförbart med ett civilrättsligt avtal.⁶⁶ Miljöbalkspropositionen ger inte heller något stöd för att avtalsrätten skulle ha betydelse för tillsynsmyndighetens skälighetsbedömning i 10 kap. 4 § miljöbalken.⁶⁷

⁶⁶ Darpö, 2001, s. 72 ff.

⁶⁷ Prop. 1997/98:45 Del 2, s. 121.

4 Engelsk reglering

4.1 Common law

4.1.1 Förutsättning för skadeståndsansvar för miljöfarliga aktiviteter

För att nå framgång med ett skadeståndskrav med stöd av common law krävs att anspråket grundar sig på någon av de legitima grunder som utvecklats av rättspraxis. *Rylands v. Fletcher* och *Ballard v. Tomlinson* är exempel på rättsfall som bestämmer vilket ansvar en privatperson eller verksamhetsutövare har, då användandet av den egna fastigheten leder till att intilliggande fastigheter blir förorenade. Eftersom endast själva användandet av fastigheten är av betydelse för om ansvar föreligger eller inte, har verksamhetsutövarens eventuella oaktsamhet inte haft någon direkt betydelse för utgången av fallen. Domsluten har dock ifrågasatts, och kritiker har menat att det inte finns skäl för att ansvar för skada på en fastighet ska bedömas annorlunda än skada på en människa.⁶⁸

4.1.2 Regeln om strikt ansvar

Innan avgörandet i *Rylands v. Fletcher*, 1894, förändrade rättsläget, var den skadelidande tvungen att bevisa att skadan orsakats genom någon annan tillerkänd grund för ansvar enligt common law, till exempel oaktsamhet.⁶⁹ I domstolens resonemang framgår det att själva användandet av en fastighet konstituerar strikt ansvar, om användandet bedöms vara ”non-natural use of land”. Domstolen lade stor vikt vid hur miljöfarlig aktiviteten var, samt var den geografiskt sett utövades, i bedömningen. Därmed skulle en aktivitet som utgjorde stor fara för omgivningen, till exempel en kemikalieverksamhet, undgå strikt ansvar endast om den var belägen på en fastighet långt från bebyggelse. På samma sätt kunde en mindre miljöfarlig verksamhet anses vara strikt ansvarig, om verksamheten var belägen i tätbebyggt område.⁷⁰

⁶⁸ Bell & McGillivray, 2000, s. 262, 270.

⁶⁹ Elworthy & Holder, 1997, s. 56.

⁷⁰ Bell & McGillivray, 2001, s. 270 ff.

Med strikt ansvar följer att svaranden ska ersätta den skadelidande för alla skador som orsakats till följd av aktiviteten.⁷¹ Domstolen kan på sin höjd jämka skadeståndet om det visar sig att den skadelidande på något sätt varit medvållande till skadan, underlåtit att begränsa den eller haft ekonomisk vinning av motpartens aktivitet.⁷²

4.1.3 Begränsning av det strikta ansvaret

Vilka typer av aktiviteter som utgjorde ”non-natural use of land” ställdes på sin spets i *Read v Lyons*. Svaranden tillverkade, på uppdrag av den brittiska Regeringen, högexplosiva varor på en fastighet belägen i de centrala delarna av en stad. När en kontrollant skadades av en explosion i fabriken användes regeln i *Rylands v Fletcher* för att avkräva ansvar. The House of Lords bedömde inte att verksamhetens aktivitet föll in under begreppet ”non-natural use of land”, eftersom verksamheten var av stor ekonomisk betydelse för samhället. Verksamheten hade till exempel ett stort antal anställda, samt att den produkt som producerades var av betydelse för försvarsmakten.⁷³

Enligt domstolens resonemang bör samhällsekonomiska intressen vägas in i bedömningen om strikt ansvar föreligger eller inte. Om aktiviteten har stora ekonomiska fördelar ur ett samhällsperspektiv, torde det ställas stora krav på att aktiviteten är extremt riskfylld, för att verksamheten strikt ska ansvara för eventuella skador den orsakar. En kärnkraftverksamhet torde kvalificera för strikt ansvar, dock regleras skadeståndsansvaret för denna typ av verksamhet i Nuclear Power Act, där det är lagstiftat hur stort skadestånd verksamheten får betala till de drabbade om en olycka inträffar.⁷⁴

Enligt resonemanget ovan, löper således verksamheter med ett stort antal anställda mindre risk att omfattas av strikt ansvar än en mindre verksamhet. Detta även om båda verksamheternas aktivitet kan orsaka lika stora skador på miljön. Utgången i fallet fick till följd att endast ett fåtal aktiviteter omfattas av strikt

⁷¹ Elworthy & Holder, 1997, s. 56, 70, 73.

⁷² Bell & McGillivray, 2001, s. 531.

⁷³ Elworthy & Holder, 1997, s. 56.

⁷⁴ Ibid.

ansvar, vilket har lett till att regeln i *Rylands v Fletcher* är nästintill utan betydelse i dagens rättstillämpning.⁷⁵

4.1.4 Förutsebarhet som förutsättning för ansvar

I de få fall då regeln i *Rylands v Fletcher* visat sig vara tillämplig, togs ingen hänsyn till den enskilde personen eller verksamhetsutövaren, vars aktivitet orsakat att fastigheten förorenats. Även om verksamhetsutövaren vidtagit försiktighetsåtgärder, påverkade det i sin tur inte om strikt ansvar förelåg eller inte. Detta ledde till att domstolarna hamnade i en besvärlig situation, eftersom den verksamhetsutövare som vidtagit försiktighetsåtgärder drabbades oskäligt hårt, jämfört med den som inte vidtagit liknande åtgärder.⁷⁶

I *Cambridge Water Co. v Eastern Leather Plc.* resonerade the House of Lords om, och i så fall på vilket sätt, common law kunde tillämpas i de fall där den som bedrivit aktiviteten följt gällande lagstiftning och tagit till sig tillsynsmyndighetens rekommendationer. Domstolen fann lösningen på problemet i ett förutsebarhetstest. Testet har sin utgångspunkt i den hypotetiskt ansvarstagande verksamhetsutövares förmåga att förutse vilka miljöskador verksamheten kunde medföra.⁷⁷

Om verksamhetsutövaren använt bästa möjliga teknik, följt tillsynsmyndighetens rekommendationer och visat allmän aktsamhet, torde verksamheten inte bedömas ha haft möjligheten att kunna förutse att aktiviteten skulle orsaka skador i framtiden. Därmed skulle verksamheten inte bära något ansvar för de skador verksamheten orsakade.⁷⁸ Lord Goff argumenterade, i sitt domskäl, för att ansvaret även ska bedömas utifrån den ekonomiska vinst samhället haft tack vara verksamheten, likt domstolens resonemang i *Read v Lyons*. Enligt Lord Goffs bär det allmänna ansvaret för en del av miljöskadorna, eftersom samhället är beroende av att verksamheter skapar arbetstillfällen.⁷⁹

Frågan om vem som ska bära bevisbördan har flitigt diskuterats i den juridiska doktrinen. De som har argumenterat för en ändring av bevisbördan till att karan-

⁷⁵ Ibid.

⁷⁶ Bell & McGillivray, 2001, s. 279 ff.

⁷⁷ Elworthy & Holder, 1997, s. 72.

⁷⁸ Elworthy & Holder, 1997, s. 61.

⁷⁹ Sunkin, Ong & Wight, 1998, s. 229 f.

desidan ska bevisa att verksamheten inte orsakat föroreningen, menar att the House of Lords bör vidta denna åtgärd för att common law-regleringen gällande förorenad mark ska vara effektiv.⁸⁰ Domstolen har dock avvisat försök att den som utövat aktiviteten också ska bevisa sin oskuld, eftersom det skulle leda till att parten inte skulle få en rättvis rättegång.⁸¹

Även om den som orsakat föroreningen bedöms ansvarig att ersätta den skadelidande, är omfattningen av skadeståndet aldrig högre än vad den skadelidande kräver. I *Cambridge Water Co. v Eastern Counties Leather Plc.* ville käranden ha ersättning för kostnaderna att borra ett nytt vattenhål på en annan fastighet. Oberoende av domstolens bedömning om skadeståndsansvar föreligger eller inte, kunde domstolen inte tvinga *Eastern Counties Leather Plc.* till att vidtaga efterbehandlingsåtgärder varken den egna eller motpartens fastighet. Möjligen skulle det ligga i *Eastern Counties Leathers* intresse att se till att den fastighet där verksamheten var belägen slutade förorena, för att på så sätt undgå framtida skadeståndskrav.⁸²

4.1.5 Beräkning av skadeståndet enligt common law

Den gängse metoden att beräkna den uppkomna ekonomiska skadan på en fastighet, är att fastställa det värde marken förlorat till följd av att den förorenats. Nackdelen med värdeminskingsberäkningen är att fastigheter med höga ekologiska värden, till exempel naturreservat, ofta har ett lågt marknadsvärde. Eftersom fastigheten inte får användas för att utvinna virke eller jakt, uppkommer svårigheter att beräkna de ekonomiska förlusterna då ekologiska värden skadas.⁸³

I *Marquis of Granby v Bakewell* tillerkände the House of Lords den skadelidande ersättning för att fullt ut kunna återinställa naturens ursprungliga tillstånd. Domstolen ska därmed inte bestämma storleken på skadeståndet med utgångspunkt i fastighetens värdeminskning, om det kan visas att ekologiska värden gått

⁸⁰ Bowden, 1994, s. 118 f.

⁸¹ Se *Marcic v Thames Water Company*.

⁸² Bell & McGillivray, 2001, s. 257 f.

⁸³ Howarth, 1995, s. 591 ff.

förlorade.⁸⁴ Domstolen tog även hänsyn till föreningens svårighet och utbredning i sitt resonemang, eftersom dessa omständigheter ökade risken att skador skulle uppstå i framtiden. Även om domstolens ställningstagande försätter den skadedrabbade i en avsevärt bättre situation än tidigare, förändras inte det faktum att domstolen inte kan ställa krav på att käranden ska använda skadeståndet till att bekosta specifika efterbehandlingsåtgärder.⁸⁵

4.1.6 Common laws otillräcklighet att hantera miljöfrågor

I *Hunter v Canary Wharf* ansåg Lord Hoffman att common law är en sammanhängande uppsättning regler, som inte har möjlighet att fylla ut luckor i rättsområden som den, historiskt sett, har liten anknytning till. Eftersom miljörätten har svag anknytning till common law är det, enligt Lord Hoffman, det brittiska parlamentets uppgift att lagstifta om ansvaret för förorenad mark.⁸⁶

Wightman anser dock att domstolen gjort det alltför enkelt för sig genom att låta lagstiftaren ansvara för miljöskyddet. Domstolen bör istället utöka den krets av taleberättigade till att omfatta även intresseorganisationer utan egenintresse i fastigheten. På sådant sätt skulle common law kunna skydda miljön.⁸⁷ Lord Hoffman tillbakavisar dock liknande kritik, och konstaterar att common laws funktion i den brittiska konstitutionen inte är att skydda det allmännas intresse av att efterbehandlingsåtgärder utförs.⁸⁸

4.2 Environmental Protection Act

4.2.1 Definitionen av förorenad mark

Environmental Protection Act Part IIA reglerar vem som är ansvarig att bekosta de efterbehandlingsåtgärder som måste vidtas på en förorenad fastighet. För att en fastighet ska anses vara förorenad, krävs det att den orsakar, eller riskerar att

⁸⁴ *Marquis of Granby v. Bakewell*, 1923.

⁸⁵ Bell & McGillivray, 2001, s. 271.

⁸⁶ Se Lord Hoffmans domskäl i *Hunter v Canary Wharf* 1997.

⁸⁷ Bell & McGillivray, 2001, s. 281.

⁸⁸ Se Lord Hoffmans domskäl i *Hunter v Canary Wharf* 1997.

orsaka betydande skada på omgivningen.⁸⁹ Lagstiftningens definition av skada är negativa hälsopåverkningar på levande organismer, eller annan påverkan av ekosystemet.⁹⁰ I och med att lagstiftaren valt att snävt definiera vad som omfattas av begreppet ”förorenad mark”, är det möjligt att tolka lagrummet så att efterbehandlingsåtgärderna endast ska säkerställa att den förorenade fastigheten inte riskerar skada människors liv och hälsa. Lagrummet ska dock ses som en allmän definition, och tillsynsmyndigheten bör anpassa skadebegreppet i varje enskilt ärende.⁹¹

4.2.2 Miljömässigt motiverade efterbehandlingsåtgärder

I de fall speciallagstiftning eller villkor i ett tillståndföreskriver vilka efterbehandlingsåtgärder som ska vidtas, har dessa regler företräde framför Environmental Protection Act.⁹² Om exempelvis radioaktivt avfall har förvarats på en fastighet, ska tillsynsmyndigheten i verksamhetens tillstånd ange gränsen för fastighetens högsta tillåtna strålningsvärden efter att verksamheten avslutats.⁹³

Efterbehandlingsåtgärderna ska, generellt sett, säkerställa att den förorenade fastigheten återställs i det skick att den är ”*suitable for it's use*”. Det vill säga att de efterbehandlingsåtgärder som vidtas, på exempelvis en förorenad industrifastighet, ska göra fastigheten tillräckligt ”ren” för att liknande verksamhet ska kunna bedrivas i framtiden. Kategoriseringen av marken ska, i första hand, bedömas utifrån vad fastigheten historiskt har använts som. Om bedömningen skulle leda till orimliga resultat, kan tillsynsmyndigheten kräva att mer eller mindre långtgående efterbehandlingsåtgärder vidtas.⁹⁴

I rättspraxis har the House of Lords bedömt att det åligger tillsynsmyndigheten att säkerställa att föroreningen inte sprids till intilliggande fastigheter. Det är inte tillräckligt att fastigheten eventuellt kan orsaka skada på människor, till exempel om glassplitter ligger utspritt över fastigheten. En överhängande risk för att ska-

⁸⁹ Sektion 78A (2) Environmental Protection Act

⁹⁰ Sektion 78A (4) Environmental Protection Act.

⁹¹ Bell & McGillivray, 2001, s. 533 f.

⁹² Bell & McGillivray, 2001, s. 530, 605.

⁹³ Radioactive Substances Act 1993.

⁹⁴ Bell & McGillivray, 2001, s. 527.

da föreligger, enligt the House of Lords, då föreningen riskerar att sprida sig till intilliggande fastigheter med vatten och vind.⁹⁵

4.3 Förmildrande omständigheter

4.3.1 Oskäligen efterbehandlingskostnader

Tillsynsmyndigheten ska inte kräva att den ansvarige vidtar efterbehandlingsåtgärder, om de ekonomiska kostnaderna inte kan motiveras med den miljömässiga vinst som uppnås. Efterbehandlingsarbetet bör heller inte utföras om efterbehandlingsarbetet i sig riskerar att förvärra föroreningen, till exempel genom att skada orsakas på intilliggande fastigheter. Om de efterbehandlingsåtgärder som tillsynsmyndigheten krävt ska vidtas, förvärrar föroreningen, anses tillsynsmyndigheten vara den som orsakat föroreningen. Därmed får tillsynsmyndigheten bekosta de nya efterbehandlingskostnader som fastigheten är i behov av. Tillsynsmyndigheten ansvarar även för att efterbehandlingsåtgärderna blir utförda. Om den efterbehandlingsansvarige vägrar att betala för efterbehandlingsåtgärderna, bör tillsynsmyndigheten själv se till att fastigheten efterbehandlas, och sedan kräva ersättning av den ansvarige.⁹⁶

4.3.2 Oresonliga efterbehandlingskrav

I *Associated Provincial Picture Houses Ltd v Wednesbury Corporation* fastslog the House of Lords att ett myndighetsbeslut inte får vara oresonligt i förhållande till det syfte man vill uppnå. Domstolens ställningstagande försvagades dock eftersom domstolen ansåg att en myndighets beslut är lagligt så länge beslutet inte är uppenbart oresonligt.⁹⁷ Jowell kritiserar domstolens ställningstagande för att vara alltför vagt för att kunna tillämpas. Enligt Jowell ges myndigheten möjligheten att gå alltför långt i sina beslut, innan besluten är att bedöma som oresonliga.⁹⁸ Eftersom domstolen inte fastställde vilka faktorer som har betydelse för om ett beslut är oresonligt eller inte, är rättsläget oklart vad som konstituerar

⁹⁵ *Coventry City Council v Cartwright* [1975].

⁹⁶ Se sektion 78 H (a) och sektion 78 N 3 (a) Environmental Protection Act 1990. Se även Bell & McGillivray, 2001, s. kap 6.

⁹⁷ Se *Lord Greenes* domskäl i *Associated Provincial Picture Houses Ltd v Wednesbury Corporation* 1947.

⁹⁸ Jowell, 1987, s. 381.

ett oresonligt myndighetsbeslut. Jowell anser att ett myndighetsbeslut är oresonligt om det går tvärt emot vad den enskilde rimligen borde ha förväntat sig. Beslut som föreskriver mer ingripande åtgärder ska bedömas som resonliga, om följderna av beslutet är att ett beaktansvärt syfte uppnås. Vad som är ett beaktansvärt syfte är, bland annat, beroende av den allmänna opinionen.⁹⁹

Tillsynsmyndigheten bör med stöd av ovan inte heller utfärda ett föreläggande som är oskäligt ekonomiskt betungande för den ansvarige. Lagstiftningen ger ingen vägledning om vilka efterbehandlingsåtgärder som är att anse som alltför betungande för den enskilde att bekosta. Det ligger dock nära till hands att tillämpa samma tolkning av omfattningen av ansvaret, som under vilka förutsättningar ansvar föreligger enligt *common law*. Därmed torde ett skäligt beslut gällande omfattningen av efterbehandlingsansvaret ta hänsyn till om föreningen skett långt tillbaka i tiden, verksamhetens vidtagna försiktighetsåtgärder och följsamheten av eventuella tillstånd.¹⁰⁰

4.3.3 Statutory authority

Ett framgångsrikt försvar för att undgå ansvar då verksamheten orsakat en förorening, är om lagstiftning tvingat verksamhetsutövaren att handla på ett visst sätt. Eftersom den som utfört handlingen agerade lagenligt, bör den som vidtagit handlingen inte ansvara för de konsekvenser handlingen medfört.¹⁰¹

I *Marcic v Thames Water* fastställde the House of Lords att en verksamhet som enligt lag ska agera på ett visst sätt, inte bär ansvaret för de konsekvenser handlingen medför.¹⁰² Bakgrunden till fallet var att Thames Water avledde avloppsvatten, från bostadsområden till en reningsanläggning, genom ett avloppssystem. På grund av att antalet nya hushåll, som ville ha tillgång till avloppssystemet, ständigt ökade, insåg verksamhetsutövaren att avloppssystemets kapacitet inte skulle klara den överbelastning, som till exempel ett regnoväder medförde. Eftersom Water Industry Act förbjöd verksamheten från att neka hushåll anslutning till avloppssystemet, tillät verksamhetsutövaren fler nyanslutningar än vad avloppssystemet klarade av. Vid kraftigt regnoväder överbelastades avloppssy-

⁹⁹ Ibid.

¹⁰⁰ Bell & McGillivray, 2001, s. 538.

¹⁰¹ Stallworthy, 2003, s. 6.

¹⁰² Horwarth, D, 2004.

stemet, vilket ledde till att Marcics fastighet översvämmades med avloppsvatten. Thames Water hävdade att de inte orsakat skadan eftersom de var tvingade av lag att inte neka någon anslutning till avloppssystemet. Marcic hävdade, å andra sidan, att verksamhetsutövaren hade varit försumlig. Detta eftersom denne varit införstådd i vilka konsekvenser en överbelastning medförde, men inte avhjälpt detta genom att bygga ut avloppssystemets kapacitet.¹⁰³ Marcics skadeståndsanspråk avvisades dock av domstolen, med motiveringen att det var de lokala myndigheterna som ansvarade för planeringen av samhällsstrukturen, inte verksamheten.¹⁰⁴

Rättsläget är oklart om förekomsten av ett tillstånd fungerar på samma sätt som en lag. Den grundläggande tanken bakom de avgifter som en tillståndspliktig verksamhet betalar är att de ska gå till att bekosta efterbehandlingsåtgärder och tillsynsmyndighetens arbete. Hur stor kostnaden blir för verksamheten är beroende av kvantiteten på utsläppet, innehållet och var utsläppet sker. Därmed betalar verksamheten i förväg för de efterbehandlingsåtgärder som måste vidtas till följd av verksamhetens utsläpp.¹⁰⁵

¹⁰³ Lord Hoffmans domskäl i *Marcic v Thames Water*.

¹⁰⁴ Ibid.

¹⁰⁵ Bell & McGillivray, 2000, s. 581.

5 Studie om hur myndigheter och verksamhetsutövare uppfattar vad som är ett skäligt efterbehandlingsansvar

5.1 Metod

5.1.1 Intervjuer

Studien inleddes med en intervju med den verkställande direktören på handelskammaren i Lancaster, England. Syftet med intervjun var att få en överblick över vilken uppfattning små och medelstora företag har, gällande vilka efterbehandlingsåtgärder som de tror sig ha betalningsansvar för, samt under vilka omständigheter efterbehandlingsåtgärder bekostas med offentliga medel.

Studiens andra fas inleddes med intervjuer av fyra engelska verksamheter för att få material att basera den fortsatta enkätundersökningen på.

Omfattningen av studien utökades sedermera till att omfatta 16 verksamheter i England och 16 verksamheter i Sverige. För att uppnå detta antal skickades enkäter, via post med frankerade svarskuvert till 40 engelska respektive 40 svenska verksamheter. Mer än 1/3 av verksamhetsutövarna svarade på utskicket i såväl Sverige som England. När svaren från 8 tillståndspliktiga, respektive 8 icke tillståndspliktiga verksamheter i varje land registrerats, togs resterande inkomna svar inte med i studien.

När svaren från verksamheterna returnerats återupptogs studien, med intervjuer av den lokala tillsynsmyndigheten i England respektive Naturvårdsverket i Sverige. Eftersom det inte fanns faktiska möjligheter att intervjua den centrala myndigheten i England, då ingen tjänsteman hade möjlighet att ställa upp på intervju, kontaktade jag den lokala tillsynsmyndigheten i Lancaster som var villig att intervjuas.

Alla intervjuer gjordes under försäkran att namn, position och arbetsplats ska hållas anonymt i detta arbete. Samma förutsättningar gällde för enkätundersökningen. Därför kommer endast datum och myndighetens namn publiceras. Resultatet av enkätundersökningen, samt utformningen av enkäten återfinns i bilaga A och bilaga B.

5.1.2 Urval

Vid den intervju som gjordes med handelskammaren i Lancaster framkom det att kunskapsnivån gällande miljöansvar hos kammarens medlemsföretag var förhållandevis låg. Handelskammarens medlemmar var främst små och medelstora företag med 5-100 anställda. En enkätundersökning med verksamheter av denna storlek, skulle således resultera i vad lokala verksamheter ansåg vara skäligt efterbehandlingsansvar.

Enligt kammarens verkställande direktör hade det inte vid något tillfälle förekommit att en verksamhetsutövare i förebyggande syfte rådfrågat kammaren om vilket efterbehandlingsansvar denne hade vid händelse av att en fastighet förorenats av verksamheten. Handelskammarens medlemmar efterfrågade inte heller någon utbildning i frågor gällande verksamhetsutövares efterbehandlingsansvar för förorenad mark.¹⁰⁶

Enkäterna adresserades till den som var ansvarig för verksamheten, eftersom denne ansvarade för att verksamheten följde gällande lagstiftning. Eftersom verksamhetsutövarens huvudsakliga uppgift var att göra verksamheten lönsam var miljöfrågor, enligt handelskammaren, inte ens något som diskuterades. De försiktighetsåtgärder verksamheten på sin höjd kunde tänkas vidta, var de som den lokala tillsynsmyndigheten ställde krav på.¹⁰⁷

För att få jämförbara resultat, inriktade sig studien på verksamheter med 5-50 anställda. Studien delades sedan in i två underkategorier; tillståndspliktiga verksamheter och icke tillståndspliktiga verksamheter. För att resultaten skulle vara

¹⁰⁶ Intervju: Chamber of Commerce, Lancaster, 16 januari, 2006.

¹⁰⁷ Ibid.

jämförbara mellan de svenska och de engelska verksamheterna gjordes urvalet med liknande verksamheter i Sverige. Skillnaden i de båda studierna var att de svenska verksamheterna generellt sett låg i den övre delen av antalet anställda, medan de engelska verksamheternas antal anställda var mer utbrett.

5.2 Förklaring till resultatet

Resultatet av en studie är beroende av en mängd faktorer. Omständigheter som exempelvis var geografiskt sett studien genomfördes, hur frågorna formulerades och vem som besvarade dem, kan delvis förklara studiens resultat.

Intervjuerna med de engelska verksamheterna gjordes i Lancaster, England. Intervjun med den lokala tillsynsmyndigheten gjordes med en tjänsteman som jobbade med tillsynsfrågor. Lancasters antal invånare uppgår till omkring 50 000, och staden är belägen 10 mil nordväst om Manchester. Enkäterna skickades dock ut i hela Lancashire County, ett område som är storleksmässigt jämförbart med Skåne. Den svenska delen av studien gjordes i Skåne, Sverige. Intervjun med den centrala tillsynsmyndigheten skedde via telefon, eftersom den jag intervjuade föredrog detta sätt.

De enkäter som skickades ut till verksamheterna adresserades till den som var ansvarig för verksamheten, eftersom denne ska se till att verksamheten följer gällande lagstiftning.

Mitt val av frågor grundar sig på de principer som miljöbalkspropositionen uttryckligt ansett ha betydelse för skälighetsbedömningen i 10 kap. 4 § miljöbalken. Frågorna gällande ansvar för oförutsedda miljöföroreningar utgick ifrån de omständigheter som the House of Lords resonerade kring i *Cambridge Water Co. v Eastern Counties Leather Plc.* Enkäterna utformades under förutsättningen att verksamhetens aktivitet orsakat föroreningen på fastigheten. De omständigheter verksamheterna fick ta ställning till var; om spridningsrisken, förekomsten av tillstånd, följsamheten av dåtidens krav samt hur tidsperspektivet påverkade omfattningen av efterbehandlingsansvaret.

6 Tillsynsmyndigheternas uppfattning av rättsläget

6.1.1 Tillsynsmyndighetens samarbete med verksamhetsutövaren

I intervjuerna framhävde tillsynsmyndigheterna, i både Sverige och England, att de inte ska ses som en motpart till verksamheterna, utan snarare som en medarbetare. Eftersom målet med tillsynsmyndigheternas bedömning av efterbehandlingsansvarets omfattning är att komma fram till ett rimligt resultat för båda parterna, är det en fördel om den ansvariga verksamheten har en aktiv roll i processen. Om verksamheten samarbetar med tillsynsmyndigheten kan arbetet bedrivas effektivare, vilket sparar resurser för alla inblandade.¹⁰⁸

Även om det den lokala engelska tillsynsmyndigheten har en lagstadgad skyldighet att konsultera den ansvarige verksamheten innan den bedömer vilka efterbehandlingsåtgärder som ska vidtas, kan verksamheten inte tvingas att delta i processen. Det ligger dock i verksamhetens intresse att tillsynsmyndigheten inte förbiser eventuella förmildrande omständigheter i sin utredning.¹⁰⁹

6.1.2 Förmildrande omständigheter

I regel bedömer den engelska tillsynsmyndigheten att en verksamhet med mindre ekonomiska resurser inte kan avkrävas betalning för omfattande efterbehandlingsåtgärder. Detta då kraven eventuellt skulle leda till att verksamheten läggs ner.¹¹⁰

Den centrala tillsynsmyndigheten i Sverige menar att skälighetsbedömningen ska utgå ifrån de omständigheter som uttryckligen återfinns i 10 kap. 4 § miljöbalken. Tillsynsmyndigheten ska endast ta in andra omständigheter i bedömningen om starka skäl föreligger. En omständighet som tillsynsmyndigheten bör beakta, trots att det inte är uttryckligen stadgat i lagrummet, är verksamhetens

¹⁰⁸ Intervjuer: Lancaster City Council, Lancaster, 3 februari, 2006 & Naturvårdsverket, Lund, 19 februari, 2006.

¹⁰⁹ Ibid.

¹¹⁰ Intervju: Lancaster City Council, Lancaster, 3 februari.

ekonomiska förutsättningar att betala för efterbehandlingsåtgärderna. Om tillsynsmyndighetens förfarande drar ut flera år i tiden, är det mindre skäligt att ställa krav på att verksamheten ska betala efterbehandlingskostnaderna fullt ut. Det är också viktigt att tillsynsmyndigheten är noga i sin bedömning av vilka efterbehandlingsåtgärder fastigheten är i behov av. Detta eftersom det inte är skäligt att kräva att verksamheten betalar för efterbehandlingsåtgärderna allteftersom det upptäcks vilka efterbehandlingsåtgärder fastigheten är i behov av.¹¹¹

Gemensamt för de svenska och engelska tillsynsmyndigheterna är att avsaknaden av rättspraxis och tydliga riktlinjer att anpassa sig efter skapat osäkerhet om vilka efterbehandlingsåtgärder tillsynsmyndigheten kan kräva att den ansvarige bekostar.¹¹²

Enligt den svenska centrala tillsynsmyndigheten ska det föreligga speciella skäl för att myndigheten ska kräva att en verksamhet ska betala för utsläpp som skett före miljöskyddslagens ikraftträdande 1969. Ställningstagande motiveras med att lagstiftaren, innan 1969, inte hade reglerat frågan om vem som var att anse som efterbehandlingsansvarig.¹¹³

Environmental Protection Act har enligt den engelska lokala tillsynsmyndigheten förenklats arbetet, då lagen tydligt stadgar vem tillsynsmyndigheten kan avkräva betalning. Innan Environmental Protection Act trädde ikraft tvekade tillsynsmyndigheten att använda lagstiftning som påtryckningsmedel, eftersom den tidigare lagstiftningen var svår att tillämpa. Eftersom Environmental Protection Act har retroaktiv verkan, ser tillsynsmyndigheten inga svårigheter med att kräva ansvar för föroreningar som skett innan lagens ikraftträdande 1990.¹¹⁴

Enligt både den svenska och den engelska tillsynsmyndigheten är verksamhetens nytta för samhället inte en omständighet som lämpligen bör tas med i bedömningen av vilka efterbehandlingsåtgärder verksamheten ska bekosta. Att den engelska tillsynsmyndighetens inställning skiljde sig från the House of Lords ställningstagande i *Cambridge Water Co. v Eastern Counties Leather Plc*, för-

¹¹¹ Intervju: Naturvårdsverket, 19 februari, 2006.

¹¹² Intervjuer: Lancaster City Council, Lancaster, 3 februari, 2006 & Naturvårdsverket, Lund, 19 februari, 2006.

¹¹³ Intervju: Naturvårdsverket, 19 februari, 2006.

¹¹⁴ Intervju: Naturvårdsverket, 19 februari, 2006.

klaras med att varken lagstiftningen eller direktiv från den centrala tillsynsmyndigheten i England ger något stöd för att beakta denna omständighet.¹¹⁵

Följsamheten av ett tillstånd anses, enligt båda ländernas tillsynsmyndigheter vara en förmildrande omständighet, som man under i varje utredning ska ta hänsyn till i bedömningen av efterbehandlingsansvarets omfattning. Förekomsten av ett tillstånd fråntar däremot inte verksamhetens helt från ansvar, utan leder endast till att en del av verksamhetens efterbehandlingsansvar bortfaller.

¹¹⁵ Intervjuer: Lancaster City Council, Lancaster, 3 februari, 2006 & Naturvårdsverket, Lund, 19 februari, 2006.

7 Näringsidkarnas uppfattning av rättsläget

7.1 Rätt adressat för tillsynsmyndighetens krav

I enkätundersökningen framgick att de svenska företagen, tillståndspliktiga såväl som icke-tillståndspliktiga, ansåg att den som orsakat utsläppet som lett till att fastigheten förorenats, även skulle betala för de efterbehandlingsåtgärder fastigheten är i behov av. De engelska verksamheterna var dock av en annan uppfattning, och menade att eftersom verksamheterna bidrog till den allmänna välfärden, genom att skapa arbetstillfällen och betala skatter, borde det allmänna bekosta efterbehandlingsåtgärderna om fastigheten förorenats.¹¹⁶

7.2 Förmildrande omständigheter

I och med att tillsynsmyndighetens råd och rekommendationer följdes ansåg verksamheterna i England att det inte fanns behov för egna, mer långtgående initiativ att utvärdera vilka miljörisker produktionen medförde.¹¹⁷

De svenska verksamheterna delade inte de engelska verksamheternas uppfattning fullt ut. Det fanns dock en väsentlig skillnad i synsätt mellan svenska tillståndspliktiga och icke tillståndspliktiga verksamheter. De tillståndspliktiga verksamheterna stod för en splittrad uppfattning om följsamheten av tillståndsvillkoren var tillräckliga försiktighetsåtgärder. Vissa verksamhetsutövare ansåg att verksamheten hade längre gående skyldighet att vidta försiktighetsmått. De icke tillståndspliktiga verksamheterna ansåg att verksamhetsutövaren inte kunde förlita sig på tillsynsmyndighetens råd och rekommendationer, utan de själva var ansvariga utvärdera vilka miljörisker produktionen medförde.¹¹⁸

¹¹⁶ Bilaga B.

¹¹⁷ Bilaga A.

¹¹⁸ Bilaga B.

Den rådande uppfattningen, hos en övervägande majoritet av de engelska verksamheterna, är att en tillståndspliktig verksamhet som inte överträtt villkoren i tillståndet, inte bör betala eventuella efterbehandlingskostnader om verksamheten skulle förorena en fastighet.¹¹⁹

De svenska tillståndspliktiga verksamheterna var eniga om att omfattningen av verksamhetens ansvar minskade, om verksamheten inte överträtt tillståndsvillkoren. Enligt de icke tillståndspliktiga verksamheterna hade tillstånd en mindre betydelse för omfattningen av efterbehandlingsansvaret. Det var därmed inte skäligt, enligt de icke tillståndspliktiga verksamhetsutövarna, att efterbehandlingsåtgärderna skulle bekostas med offentliga medel på grund av att verksamheten var tillståndspliktig.¹²⁰

I enkätundersökningen fick de intervjuade verksamheterna ta ställning till om efterbehandlingsansvaret även omfattade de fall där verksamhetsutövaren inte kunnat förutse att verksamheten förorenade fastigheten.

De engelska verksamheterna, tillståndspliktiga som icke-tillståndspliktiga, var överens om att det inte var verksamhetens ansvar att bekosta efterbehandlingsåtgärderna om skadorna inte kunde förutses.¹²¹ De enkätsvar som inkom från svenska verksamheter talade för att efterbehandlingskostnaderna borde fördelas mellan verksamheten och det allmänna om skadan inte kunnat förutses.¹²²

¹¹⁹ Bilaga A.

¹²⁰ Bilaga A.

¹²¹ Bilaga B.

¹²² Bilaga A.

8 Analys

8.1 Att nå en rimlig balans

Syftet med reglerna om efterbehandlingsansvar i miljöbalken och Environmental Protection Act, är att nå en rimlig balans mellan vilka efterbehandlingskostnader den ansvarige ska betala, och vilka åtgärder som ska bekostas med allmänna medel. Problemet ligger i att fastställa under vilka omständigheter tillsynsmyndigheten bör minska omfattningen av den ansvariges efterbehandlingsansvar.

En del i förklaringen till varför verksamheterna i England anser att en större del av efterbehandlingsåtgärderna ska bekostas av staten är, enligt Handelskammaren, storleken på verksamheterna. Eftersom små och medelstora verksamheters ekonomiska marginaler är små, finns inte ekonomiska resurser att reda ut vilka effekter verksamheten har på omgivningen.¹²³

8.2 Betydelsen av ett tillstånd

På grund av bristfällig rättspraxis på området, i både England och Sverige, har tillsynsmyndigheterna tvingats att utarbeta en egen uppfattning av ett tillstånds betydelse för vilka efterbehandlingsåtgärder som ska bekostas av verksamheten.

Den största skillnaden i synsätt mellan verksamhetsutövarna i England och Sverige, är huruvida efterbehandlingsansvaret även omfattar skador som orsakats ”inom tillståndets ramar”. Det vill säga vid de tillfällen då fastigheten förorenats utan att en tillståndspliktig verksamhet överträtt tillståndsvillkoren. En förklaring till skillnaden är, enligt min egen uppfattning, att verksamhetsutövarna i England ser tillståndet som ett avtal mellan verksamheten och tillsynsmyndigheten. Eftersom en viss del av de avgifter verksamheten betalar för ett tillstånd går till efterbehandlingsåtgärder, finns det skäl för verksamhetsutövaren att anta att tillsynsmyndigheten redan fått ekonomisk kompensation för eventuella efterbehandlingsåtgärder som kommer att behöva utföras på fastigheten i framtiden.¹²⁴

¹²³ Intervju: Chamber of Commerce, Lancaster, 16 januari, 2006.

¹²⁴ Se kapitel 4.3.3.

Den lokala engelska tillsynsmyndigheten delar inte verksamheternas uppfattning av rättsläget i denna fråga. Tillsynsmyndigheterna anser istället att följsamheten av ett tillstånd tillmäts betydelse i bedömningen, men endast begränsar omfattningen av efterbehandlingsansvaret. Eftersom verksamheterna och tillsynsmyndigheten tillmäter förekomsten av ett tillstånd olika egenskaper, leder detta till olika uppfattningar av rättsläget. Mycket tyder på att det är tillsynsmyndighetens uppfattning som kommer att hålla vid en domstolsprövning. Därmed är verksamhetsutövarna i rättsvillfarelse genom att tro att de inte behöver stå för efterbehandlingskostnaderna så länge de inte bryter mot verksamhetens tillstånd.

De svenska verksamheternas uppfattning om hur förekomsten av ett tillstånd påverkar skälighetsbedömningen enligt 10 kap 4 § miljöbalken stämmer överens med tillsynsmyndighetens uppfattning. En förklaring till detta är att verksamhetsutövarna anser att det är de som står risken för att verksamheten riskerar förorena en fastighet. Ett tillstånd är således endast ett klargörande av under vilka villkor verksamheten får bedrivas.

8.3 Oförutsedda skador

Studien visar att verksamhetsutövarna i Sverige anser att de bär ansvaret för att efterbehandla en förorenad fastighet i de fall där verksamhetsutövaren inte rimligen kunnat förväntas förutse skadan. Eftersom verksamhetsutövarna har samma inställning till oförutsedda skador som den centrala tillsynsmyndigheten, torde det stå klart att det faktum att en skada inte kan förutses, inte bör omfattas av begreppet ”omständigheter i övrigt” i 10 kap. 4 § miljöbalken.

Verksamhetsutövarna i England var av uppfattningen att verksamheten endast var ansvarig att bekosta efterbehandlingsåtgärder i de fall då verksamheter inte följt tillsynsmyndighetens råd och rekommendationer. Eftersom detta synsätt inte stämmer överens med tillsynsmyndighetens, som ansåg att verksamheternas efterbehandlingsansvar även täckte oförutsedda skador, är frågan varför verksamhetsutövarna uppfattar rättsläget på detta sätt. En möjlig förklaring är att verksamhetsutövarna resonerar, likt Lord Goff i *Cambridge Water Co. v Eastern*

Counties Leather Plc., för att ansvar ska föreligga enligt common law.¹²⁵ Environmental Protection Act stadgar tydligt vem som är ansvarig att bekosta efterbehandlingsåtgärderna. Ansvarsbedömningen är därför oberoende av om verksamhetsutövaren varit oaktsam eller inte. Det faktum att skadan på fastigheten inte kunde förutses av verksamhetsutövaren är endast en omständighet som i den engelska tillsynsmyndighetens samlade bedömning ska fastställa vilka efterbehandlingskostnader det är rimligt att verksamheten betalar.

¹²⁵ Se kapitel 4.2.

9 Slutliga kommentarer

Alltsedan miljöskyddslagens ikraftträdande, 1969, har principen, att förorenaren betalar för efterbehandlingsåtgärderna, funnits i svensk rätt. Eftersom den centrala tillsynsmyndigheten och den juridiska doktrinen är överens om att det är oskäligt att kräva ut ansvar för föroreningar som inträffat innan denna tidpunkt, torde efterbehandlingsåtgärder innan detta årtal regelmässigt bekostas med offentliga medel. Den engelska lagstiftaren står inför samma problem. Även om Environmental Protection Act likt den svenska lagstiftningen inte anger någon bakre tidpunkt för ansvar, torde tillsynsmyndigheten ha svårt att ålägga den ansvarige att bekosta efterbehandlingsåtgärder till följd av ett utsläpp långt bak i tiden. Det finns dock ingen preciserat årtal när principen att förorenaren betalar blev en del av det engelska rättssystemet. Det tål att diskuteras om det år Environmental Protection Act trädde ikraft, även är det år som är den bakre gränsen för att tillsynsmyndigheten ska nå framgång med sina krav på efterbehandlingsåtgärder. Eftersom efterbehandlingskrav för föroreningar som skett långt tillbaka i tiden aldrig har prövats i domstol, är rättsläget oklart. Det bör dock nämnas att tillsynsmyndigheten torde ha lättare att nå framgång med efterbehandlingskrav i domstol, om föroreningar orsakats efter Environmental Protection Acts ikraftträdande 1990.

Det är omöjligt att ge ett allmänt svar på vad som är en skälig omfattning av efterbehandlingsansvaret. Generellt sett ansåg de tillståndspliktiga verksamheterna, i både Sverige och England, att tillsynsmyndigheten borde fästa stor vikt vid att tillståndsvillkoren inte överträts i skälighetsbedömningen. Eftersom ett tillstånd inte är ett godkännande av att fastigheten förorenas, utan av själva verksamheten i sig, torde ett tillstånd inte tillmätas alltför stor betydelse. Istället bör tillsynsmyndigheterna fokusera på vilka åtgärder som verksamheten har vidtagit för att förebygga att fastigheten förorenas.

Studien visar att det finns meningsskiljaktigheter mellan tillsynsmyndigheterna och verksamheternas uppfattning, om vad som är en skälig omfattning av efterbehandlingsansvaret. I intervjuerna med tillsynsmyndigheterna framgick det att de hellre ser ett nära samarbete med verksamheten än att självständigt göra skälighetsbedömningen. Därmed torde, både den engelska och den svenska, till-

synsmyndighetens bedömning av omfattningen av ansvaret snarare vara en förhandling med verksamheten.

Eftersom det är orimligt att tillsynsmyndigheterna, i både Sverige och England, kommer med efterbehandlingskrav som verksamheten inte har ekonomiska förutsättningar att uppfylla, krävs det att verksamhetsutövaren är delaktig i tillsynsmyndighetens arbete. Det är därför möjligt att skälighetsbedömningen inte är en ensidig bedömning av tillsynsmyndigheten, utan en förhandling mellan tillsynsmyndigheten och verksamhetsutövaren. Att tillsynsmyndigheterna begränsar kraven på efterbehandlingsåtgärder till vad som verksamheten har möjlighet att bekosta, är inget problem, eftersom avbetalningsplaner kan lösa detta problem.

Enligt den engelska och svenska lagstiftningen, är det inte alltid den som orsakat föroreningen som också ska betala efterbehandlingsåtgärderna. Det kan till exempel vara så att den nuvarande ägaren är att anse som rätt subjekt för tillsynsmyndighetens krav på efterbehandlingsåtgärder. Detta gäller även om fastigheten köpts i tron om att den inte var förorenad. På liknande sätt kan en verksamhetsutövare inte förutsätta att efterbehandlingsansvaret endast omfattar skador denne borde ha känt till. Verksamhetsutövaren bär således risken att få betala för efterbehandlingsåtgärder, även vid de tillfällena där varken verksamhetsutövare, eller någon annan, kunnat förutse att skadan kunde inträffa.

Är det då inte rimligt att samhället får bära ansvar för miljöskador som varken verksamhetsutövaren eller tillsynsmyndigheten kunnat förutse? Om vi tittar på den svenska lagstiftningen så begränsas omfattningen av efterbehandlingsansvaret om den ansvarige vidtagit försiktighetsåtgärder. Liknande mönster går igen i den engelska regleringen. Därmed har verksamhetsutövaren möjlighet att skjuta över en del av efterbehandlingsansvaret till det allmänna, genom att vidta försiktighetsåtgärder.

Det som studien visar är att verksamhetsutövarna besitter tämligen begränsad kunskap om vad tillsynsmyndigheten lägger tyngd vid i sin bedömning av omfattningen av efterbehandlingsansvaret. Detta faktum kan direkt påverka tillsynsmyndighetens arbete, då en verksamhetsutövare kan överklaga beslutet om denne anser att tillsynsmyndigheten inte beaktat samliga omständigheter. Det är

därför viktigt att verksamhetsutövaren är delaktig i tillsynsmyndighetens undersökning, eftersom denne då kan komma med invändningar tidigt i processen.

Enligt min mening finns det stora svårigheter med att använda skadeståndsrätten till att efterbehandla förorenad mark, i både Sverige och England. Först och främst är det upp till den skadelidande om denne kommer att använda skadeståndet till att efterbehandla fastigheten eller inte. För det andra krävs det att fastighetsägaren har ekonomiska resurser att starta en process i domstol. Det är också långt ifrån säkert att domstolen anser att motparten handlat uppsåtligt eller oaktsamt. I och med att den skadelidande ska betala rättegångskostnaderna om denne förlorar, riskerar endast fall med ”säker utgång” drivas vidare till domstol.

De engelska erfarenheterna visar att miljöretten är svår att reglera med skadeståndsrätten. Från att den som utövat en miljöfarlig aktivitet bar strikt ansvar i slutet av 1800-talet, måste skadorna idag vara förutsebara för att den som orsakat skadan, även ska ersätta den. Enligt mitt synsätt gör domstolen prövningen av vad som är ”skälig omfattning” av skadeståndet, i själva ansvarsbedömningen. Orsaken till detta är att domstolen inte får jämka skadeståndet i andra fall än om den skadelidande agerat medvållande, låtit bli att begränsa skada eller haft ekonomisk vinning av aktiviteten.

Bilaga A

7

Questionnaire

1. Is the business a holder of a licence by the authorities?

Yes.

No.

2. Which of the two described policies below describes best the environmental principle of precaution according to the company's policy?

The precaution follows the consent given by the authorities or uses best available techniques for non-licensed business.

The precaution principle prevents companies from testing new methods in the production if there is not enough research of the environmental impact it might cause.

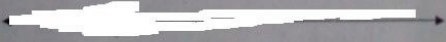
3. Which of the following statements is closest to the company's environmental policy??

Clean-up costs should be financed by the state since the companies are paying taxes contributing to the wealth of the society, and therefore indirectly finance any environmental damage caused.

Clean-up costs should be partly financed by the polluter and partly financed by the state because both are benefiting of the environmental damage it might cause.

Clean-up costs should be fully paid by the polluter because the polluter is the main benefiter from any environmental damage caused.

4. Supposing a company follows a given consent provided from the authorities, and/or uses best available technique in its production, according to the company's policy, where should the responsibility for any unforeseeable environmental damage caused by the business lay? Please indicate in the scale below.

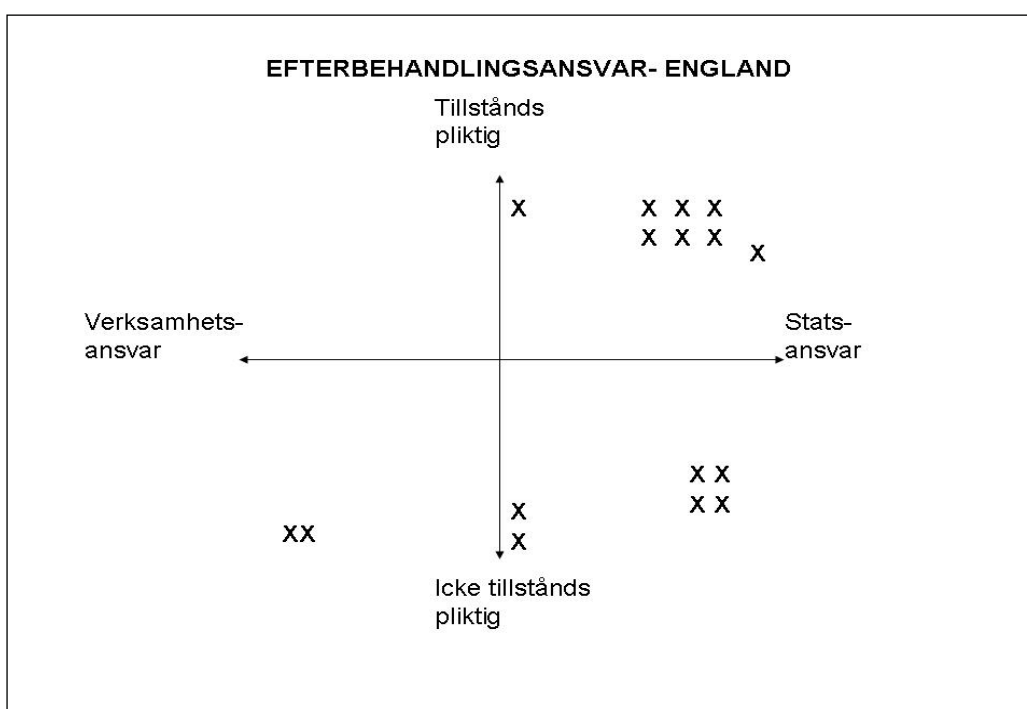
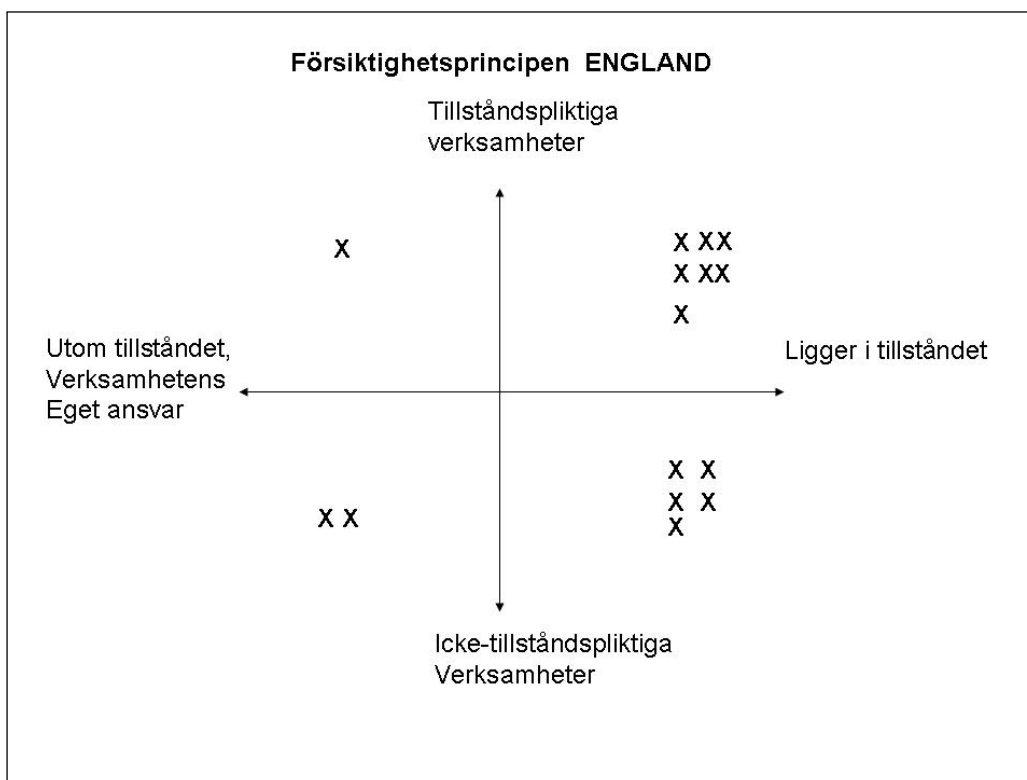
State liability Company liability

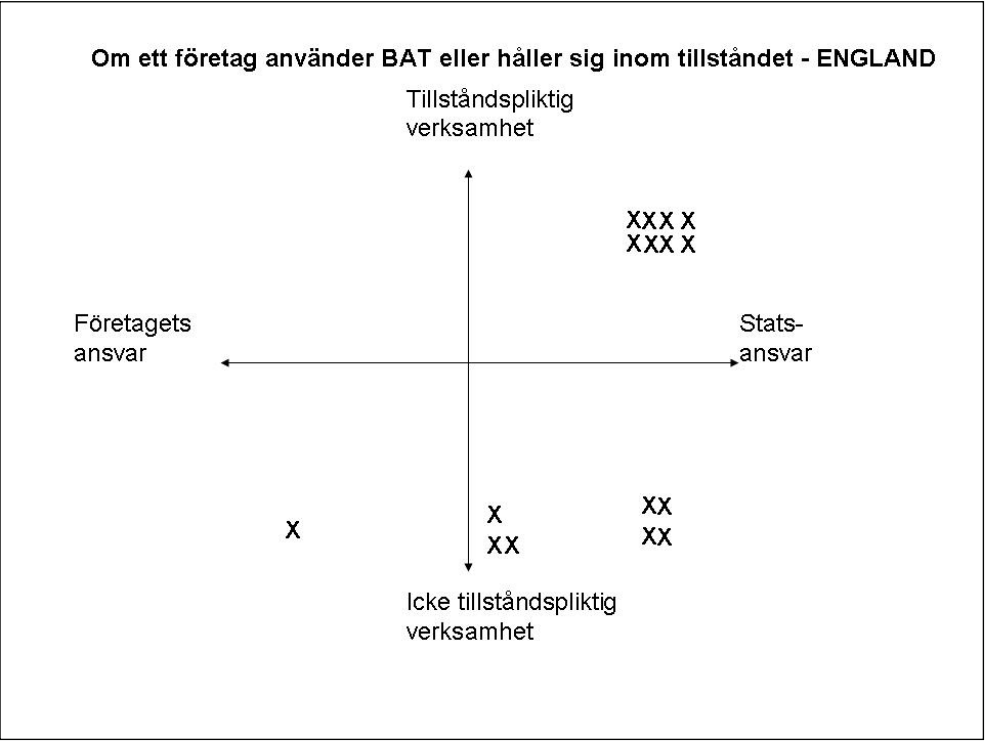
Thank you!

Förklaring till tabellerna

Den lodräta pilen anger om svaret kom från en tillståndspliktig eller icke tillståndspliktig verksamhet.

Den vågräta pilen anger respektive verksamhets uppfattning i frågan. Svaren varierar på en glidande skala där mittpunkten i tabellen är neutral.

* BAT= Best Available Technique

Bilaga B

Frågeformulär

1. Innehar verksamheten något tillstånd från myndigheterna?

Ja.

Nej.

2. Vilket av de påståendena nedan stämmer bäst överens med företaget av "försiktighetsprincipen"?

Principen följs om vi använder bästa möjliga teknik.

Principen följs om vi håller oss inom villkoren för vårt tillstånd.

Principen följs om vi kontinuerligt utvärderar och testar nya metoder för produktion.

3. Vilket av nedan stående påståenden stämmer bäst överens med företaget?

Saneringskostnader för miljöföreningar ska bekostas av staten eftersom företaget tillhandahåller arbetstillfällen som bidrar till välfärden.

Saneringskostnader ska dels betalas av föreningen, dels av staten eftersom företaget vinningsutvecklar miljöföreningen.

Saneringskostnader ska endast betalas av föreningen eftersom den är den enda vinningsutvecklaren av miljöföreningen.

4. Förutsatt att ett företag använder bästa möjliga teknik och/eller följer gällande regler, vem ska bära ansvaret för eventuell miljöförening?

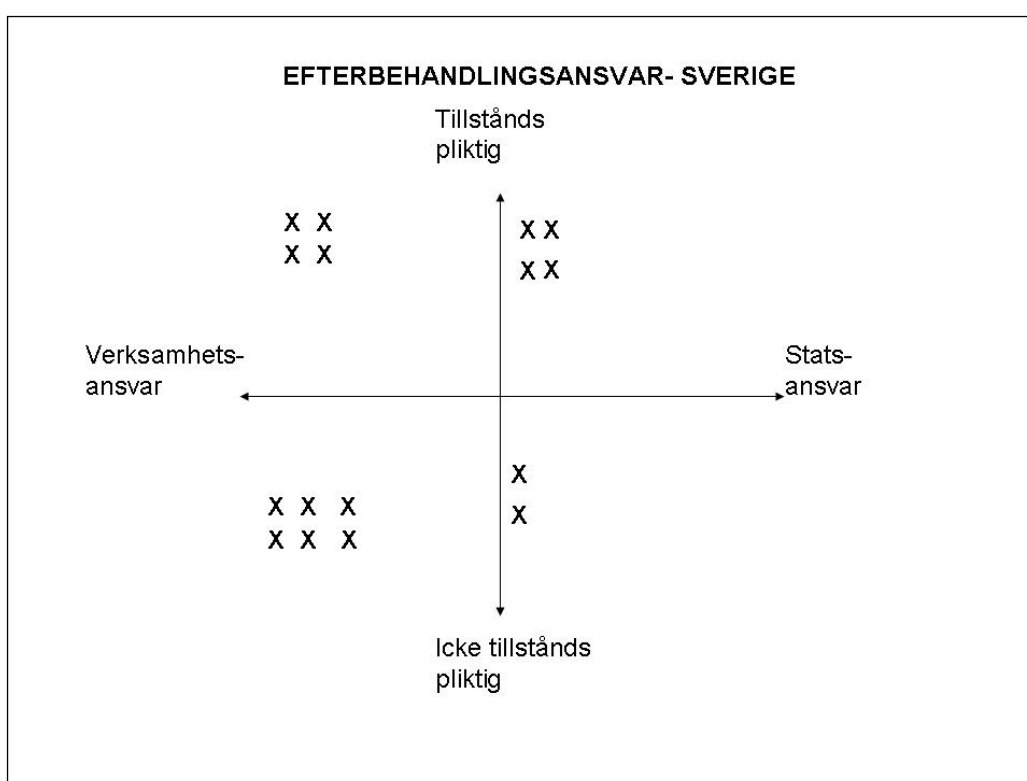
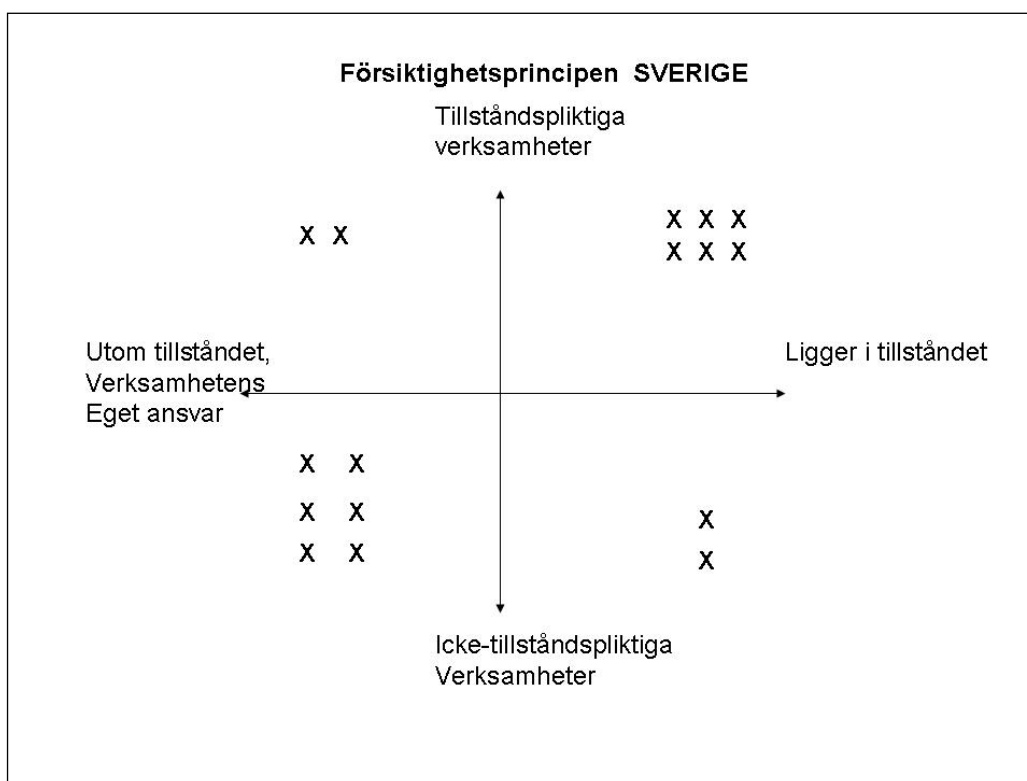
Statens ansvar _____ Verksamhetens ansvar

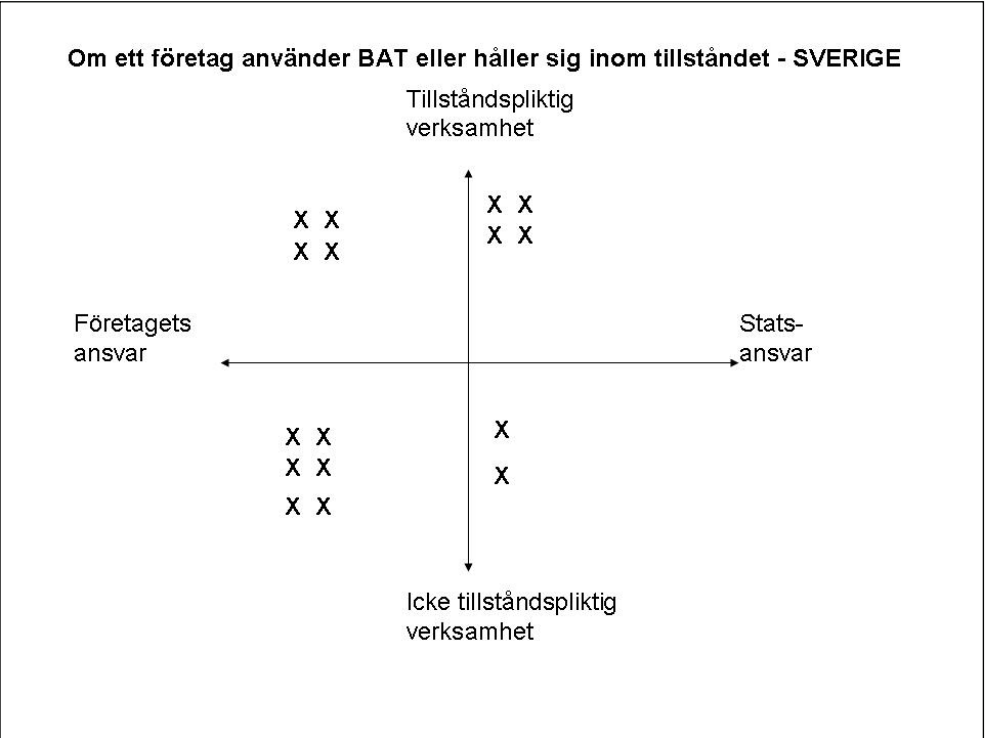
Tack!

Förklaring till tabellerna

Den lodräta pilen anger om svaret kom från en tillståndspliktig eller icke tillståndspliktig verksamhet.

Den vågräta pilen anger respektive verksamhets uppfattning i frågan. Svaren varierar på en glidande skala där mittpunkten i tabellen är neutral.

* BAT= Best Available Technique

Käll- och litteraturförteckning

- Agell, A. & Malmström, Å., 2003, *Civilrätt*, 18 uppl. Liber, Malmö.
- Barnett, H., 2003, *Constitutional and Administrative law*, 4:e uppl. Cavendish, London.
- Bell S., & McGillivray D., 2000, *Ball and Bell on Environmental Law: The Law and Policy Relating to the Protection of the Environment*, Oxford University Press, Oxford.
- Bengtsson Bertil, 1999, *Speciell fastighetsrätt – Miljöbalken*, 7:e uppl., Iustus, Uppsala.
- Björkman, U. & Michanek, G., (Red.) 2003, *Miljörätten i förändring – en antologi*, Iustus, Stockholm. (Cit. Bengtsson, 2003.)
- Bowden T., 1994, Proving Environmental Liability, *International Law Review*, 118.
- Buckley, R.A., 1993, *The Modern Law of Negligence*, 2:a uppl., Butterworths, London.
- Clíona J. M., 2002, *Civil liability for Environmental Damage*, *Irish Environmental Law Association*, Dublin.
- Darpö, J., 2001, Eftertanke och förutseende- En rättsvetenskaplig studie om skyldigheter kring förorenade områden, Uppsala universitet.
- Darpö, J., 1998, Om ansvaret för gamla miljöskador, *Svensk Juristtidning*, 875.
- Delin, Lars, 1998, Om ansvar för återställningsåtgärder enligt miljöskyddslagen, *Förvaltningsrättslig Tidskrift*, 1.
- Dicey, 1959, *Introduction to the Study of the Law of the Constitution*, 10:e uppl., Macmillan, London.
- Elworthy, S., and Holder J., 1997, *Environmental Protection: Text and Materials*, Butterworths, London.
- Epp, C. R., 1998, *The rights revolution: Lawyers, Activists, and Supreme Courts in Comparative Perspective*, University of Chicago press, Chicago.
- Howarth, D., 1995, *Textbook on Tort*, Butterworths, London.
- Howarth, D., 2004, Nuisance and the House of Lords: Squaring the Triangle, *Journal of Environmental Law* 233.
- Jennings, I., 1959, *The law of the Constitution*, University of London Press, London.

Jowell, J., 1987, Beyond Wednesbury: Substantative Principles of Administrative Law, *Public Law*, 368.

Lundell B., & Strömberg, H., 2006, Allmän förvaltningsrätt, 23 uppl. Liber, Stockholm.

Michanek, G., & Zetterberg, C., 2004, Den svenska miljöretten, Iustus, Uppsala.

Nilsson, B., 1999, Om ansvaret för gamla miljöskador, *Svensk Juristtidning*, 1001.

Scannell, Y., 1995, Environmental Planning Law in Ireland, Roundhall Press, Dublin.

Stallworthy, M., 2004, Environmental Liability and the Impact of Statutory Authority, *Journal of Environmental Law*, 1.

Sunkin, M., Ong D. M., Wight, R., 1997, Sourcebook on Environmental law, Cavendish, London.

Weick, G., (red.) 1993, National and European Law on the Threshold to the Single Market. (Cit. Wilson, G, 2003)

Yeates, P., 1991, The Limits of Law: the Regulation of Private Pollution, Cambridge University Press, Cambridge.

Offentligt tryck

Prop. 1987/88:85 - Om miljöpolitiken inför 1990-talet.

SOU 1996:103 Miljöbalken Del 1 - En skärpt och samordnad miljölagstiftning för en hållbar utveckling.

Prop. 1997/98:45 Miljöbalken Del 2 - Författningskommentar och bilaga 1.

Naturvårdsverkets rapport 5242 - Om ansvar för miljöskulder i mark och vatten, 1997.

Naturvårdsverkets rapport 4638 - Generella riktvärden för förorenad mark, 1997.

Naturvårdsverkets skrivelse 2006-02-23, Dnr. 642-5017-05 rf.

Intervjuer

Chamber of Commerce, Lancaster, 16 januari, 2006.

Lancaster City Council, Lancaster, 3 februari, 2006.

Naturvårdsverket, telefonintervju Lund, 19 februari, 2006.

Rättsfallsförteckning

England

Associated Provincial Picture Houses Ltd. v. Wednesbury Corporation [1947] 2 All ER 680.

Ballard v Tomlinson [1885] 29 Ch D 115.

Burmah Oil Company Ltd. v Lord Advocate, [1965] AC 75

Cambridge Water Co. v Easter Counties Leather Plc [1994] All ER 53.

Dimes v Grand Junction Canal [1852] HL.

Coventry City Council v Cartwright [1975] 1 WLR 845

Hunter v Canary Wharf ltd. [1997] 2 WLR 684.

Kirklees Metropolitan Council v Field & Others [1998] EnvLR 337 (Divisional court)

Marcic v. Thames Water Utilities Limited [2003] UKHL 66.

Marquis of Granby v. Bakewell [1923] U. D. C. 534

Moss v. Christchurch Rural District Council [1925] 2 K.B. 750

R (on the application of Anderson) v Secretary of State for the Home Department [2002] UKHL 46.

Rylands v Fletcher [1868] LR 3 HL 330

Stafford v. The United Kingdom - 46295/99 [2002] ECHR 470

Sverige

NJA 1995 s. 249

KN B 249/94